

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**«Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил
України»**

Виконав студент II курсу, групи МНб-21,
спеціальності 256 Національна безпека (за окремими
сферами забезпечення і видами діяльності)
Скабелкін Владислав Олександрович

Керівник – кандидат політичних наук, доцент

Мартинюк Роман Станіславович

Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент

Ірха Юрій Богданович

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА ЯК ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ КРАЇНИ.....	9
1.1. Історичні витoki статусу президента як верховного головнокомандувача збройних сил країни	9
1.2. Статус глави держави та статус верховного головнокомандувача збройних сил країни, їх взаємозв'язок	14
1.3. Форма правління та особливості реалізації статусу Верховного Головнокомандувача Збройних сил України	19
Висновки до 1 розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ .	25
2.1. Функція гарантування Президентом України державного суверенітету та територіальної цілісності України.....	25
2.2. Функція верховного керівництва Президентом України Збройними Силами України	31
2.3. Система повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України	35
Висновки до 2 розділу.....	45
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	47
3.1. Ставка Верховного Головнокомандувача в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України	47
3.2. Генеральний штаб Збройних Сил України в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України	58
3.3. Рада національної безпеки і оборони України в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України	66

3.4. Кабінет Міністрів України та Міністерство оборони України в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.....	75
Висновки до 3 розділу.....	84
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобальної нестабільності та збройної агресії проти України питання управління та керівництва збройними силами набувають виняткової важливості. Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил виконує ключову роль у забезпеченні обороноздатності держави, формуванні стратегічного керівництва військовою сферою та організації ефективного протистояння зовнішнім загрозам.

З початку російської агресії у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, роль Президента України як Верховного Головнокомандувача набула центрального значення. Президент визначає ключові стратегії оборони, затверджує військові доктрини та приймає рішення щодо мобілізації ресурсів для забезпечення національної безпеки.

В останні роки було впроваджено значні зміни в управлінні обороною країни, включаючи реформування Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО. Президент, як головнокомандувач, відіграє провідну роль у впровадженні цих змін. Україна активно взаємодіє з міжнародними партнерами для отримання військової, фінансової та політичної підтримки. Роль Президента в таких переговорах є критично важливою, оскільки він представляє позицію країни на міжнародній арені та забезпечує координацію військової допомоги.

Дане дослідження визначається потребою глибшого розуміння конституційно-правового статусу Президента України у ролі Верховного Головнокомандувача. Військова агресія російської федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році і значно активізувалася у 2022 році, вимагає чітких і скоординованих дій керівництва держави, насамперед у сфері оборони. Водночас сучасні виклики, такі як інтеграція до системи колективної безпеки НАТО, реформування Збройних Сил відповідно до міжнародних стандартів, а також необхідність вдосконалення законодавчого регулювання діяльності

Президента у військовій сфері, створюють передумови для детального наукового аналізу.

Метою роботи є науковий аналіз конституційно-правового статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, вивчення його ролі у забезпеченні обороноздатності держави, а також оцінка ефективності нормативно-правового регулювання відповідної діяльності.

Задля досягнення мети роботи поставлені наступні **дослідницькі завдання**:

1. Вивчити еволюцію статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача;
2. Окреслити основні функції, повноваження та обов'язки Президента України у сфері оборони;
3. Проаналізувати конституційно-правове регулювання статусу Верховного Головнокомандувача – Президента України, встановити його недоліки;
4. Дослідити взаємодію Президента з іншими суб'єктами державного управління у військовій сфері;
5. Сформулювати рекомендації щодо вдосконалення статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації главою держави його повноважень як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Предметом дослідження є верховне стратегічне керівництво Президентом України Збройними Силами України.

Джерельна база дослідження. Проблематика конституційно-правового статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України залишається малодослідженою у вітчизняній юридичній науці, що створює певні прогали у теоретичному осмисленні та практичному застосуванні норм Конституції України й інших нормативно-правових актів, які регулюють дане питання. Більшість наукових праць лише опосередковано торкаються теми

військових повноважень Президента України, концентруючись здебільшого на загальному аналізі функцій глави держави або вивченні системи стримувань і противаг у структурі державної влади. Такий підхід призводить до поверхневого розуміння сутності та змісту повноважень Президента в сфері оборони, особливо в умовах збройної агресії, надзвичайного або воєнного стану. В цьому аспекті аналіз конституційного статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача вимагає комплексного вивчення, з урахуванням як історико-правових аспектів, так і сучасних викликів національної безпеки. Водночас, у зв'язку із тривалістю надзвичайного стану, а потім введення воєнного стану на території України, з'являються дослідження проблематики повноважень Президента України як Головнокомандувача Збройних Сил України. З-поміж вітчизняних наукових праць можна виокремити роботи М. Лобка («Аналіз основ стратегічного керівництва Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони»), С. Мельника («Повноваження Президента України у сфері військового управління»), А. Остапенка («Місце Верховного Головнокомандувача у системі повноважень Президента»), В. Пашинського («Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика»), М. Прохоренка («Статус головнокомандувача збройних сил України: теоретико-правовий аспект»), В. Топольницького («Повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України у здійсненні воєнного керівництва обороною держави»).

Нормативною основою дослідження є положення національного та міжнародного законодавства, що стосуються керівництва військовими формуваннями.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс методів наукового пізнання, які забезпечили цілісність і наукову обґрунтованість дослідження, зокрема: *діалектичний метод* дозволив проаналізувати інститут верховного головнокомандування як динамічне правове явище, що розвивається відповідно до змін у політичній, безпековій і правовій системах держави; *історичний метод* застосовувався для висвітлення етапів становлення та розвитку повноважень

Президента України у військовій сфері; *порівняльно-правовий метод* дав змогу проаналізувати зарубіжний досвід реалізації функцій верховного головнокомандування; *формально-юридичний метод* використовувався для дослідження законодавства України, що регулює повноваження Президента в оборонній сфері; *логіко-семантичний метод* забезпечив точне тлумачення правових термінів і понять; *прогностичний метод* застосовувався для формулювання можливих напрямів подальшого розвитку правового регулювання статусу Президента як Головнокомандувача в умовах реформування сектору безпеки та воєнного управління.

Структура роботи. Квалікаційна робота складається з трьох розділів, що сукупно охоплюють десять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та переліку використаних джерел.

У розділі 1 «Статус Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України» з'ясовано історичні витоки статусу президента як головнокомандувача (підрозділ 1.1.), охарактеризовано взаємозв'язок статусу глави держави та статусу Головнокомандувача (підрозділ 1.2.), встановлено особливості реалізації статусу Головнокомандувача Збройних Сил України при сучасній формі правління (підрозділ 1.3.)

У розділі 2 «Функції та повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України» досліджено реалізацію функції гарантування державного суверенітету та територіальної цілісності України Президентом України (підрозділ 2.1.), проаналізовано функцію верховного керівництва Президентом України Збройними Силами України (підрозділ 2.2.), дано загальну характеристику системи поноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України (підрозділ 2.3.)

У розділі 3 «Механізми реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України» встановлено значення Ставки Верховного Головнокомандувача в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України (підрозділ 3.1.), Генерального Штабу Збройних Сил України (підрозділ 3.2.),

Ради Національної безпеки і оборони України (підрозділ 3.3.), досліджено особливості Кабінету Міністрів України та Міністерства оборони України в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України (підрозділ 3.4.).

У загальних висновках сформульовано підсумкові результати дослідження.

Загальний обсяг роботи становить 99 сторінок, з них основної частини – 78 сторінок. Перелік використаних джерел складає 76 найменувань.

РОЗДІЛ 1

СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА ЯК ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ КРАЇНИ

1.1. Історичні витоки статусу президента як верховного головнокомандувача збройних сил країни

У системі управління державою інститут президента як верховного головнокомандувача відіграє ключову роль у забезпеченні обороноздатності та національної безпеки. Це повноваження, закріплене конституційно, має глибоке історичне коріння. Його витоки слід шукати у розвитку державності та системи розподілу влади в різних країнах.

У Стародавній Греції та Римі військова влада була тісно пов'язана з політичною. Наприклад, римський диктатор, обраний на час війни, мав повну військову та адміністративну владу. У Римській республіці консули очолювали армію, поєднуючи політичну та військову владу, що створило основу для подальшого злиття військової та виконавчої функцій у руках одного лідера [35].

У феодальних державах Європи військове командування зосереджувалося в руках монархів. Королі Франції, Англії та інших країн одночасно були політичними лідерами та верховними командувачами. У часи війни король мав необмежену владу над військовими, що стало прототипом сучасного верховного командування [29, с. 68].

З появою перших республік, зокрема Сполучених Штатів Америки (далі – США), статус головнокомандувача перейшов до президента як обраного народом лідера. Конституція США 1787 року визначила президента як верховного головнокомандувача збройних сил, що стало зразком для багатьох демократичних країн. На думку Джона П. Роу (John P. Row): «Поєднання ролі президента як цивільного та військового лідера стало компромісом між централізованою владою і громадянським контролем над армією» [30].

Історичні витоки інституту президента в Україні маєть також досить цікаву історію та різні етапи (рис. 1.1.).

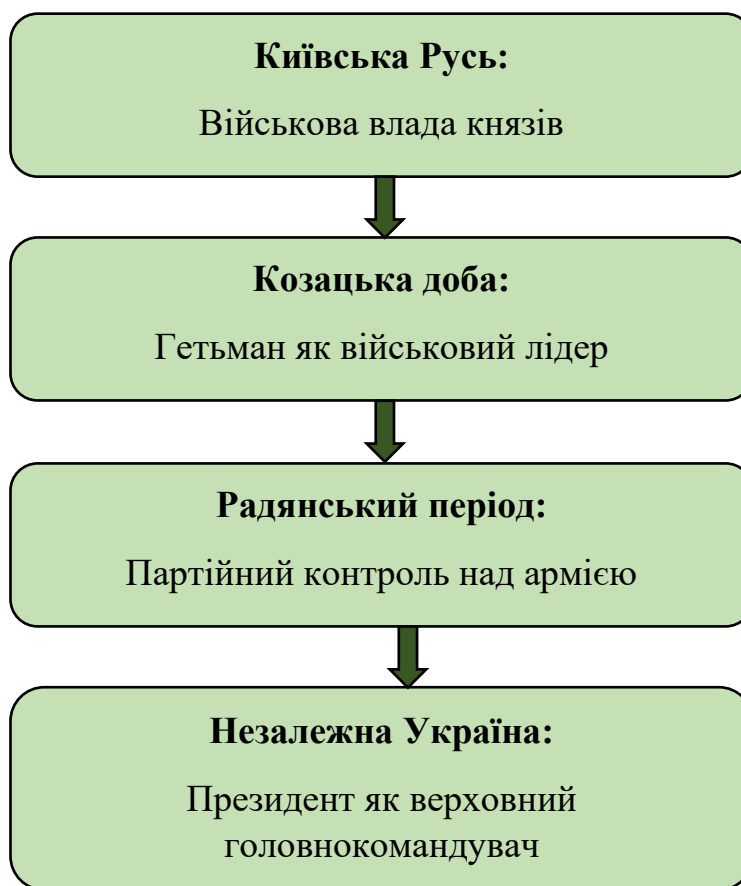

Рис. 1.1. Ключові етапи розвитку статусу головнокомандувача в Україні

За часів Київської Русі роль військового командувача виконували князі. Князь був головнокомандувачем дружини, що забезпечувало йому одночасно політичну і військову владу. Великий князь Володимир Святославич та Ярослав Мудрий показали приклад поєднання ролі військового стратега та державного лідера.

У добу Козацької держави гетьман очолював і виконавчу, і військову владу. Наприклад, Богдан Хмельницький як гетьман Війська Запорозького був одночасно головним стратегом війни проти Речі Посполитої та лідером держави. Статті Богдана Хмельницького 1654 року, а також «Пакти і Конституції» Пилипа Орлика 1710 року згадують про верховну владу гетьмана над військом [62, с.83].

У період СРСР військовим керівництвом займалися виключно партійні органи. Роль формального лідера (голови Верховної Ради СРСР) була суто символічною.

З проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 року, постало завдання формування нової системи управління, яка б забезпечила обороноздатність і безпеку держави. Відповідно до Конституції України 1996 року, Президент України отримав статус Верховного Головнокомандувача Збройних Сил, що стало логічним продовженням розвитку інституту президентської влади [54].

Конституційне закріплення статусу Президента України як головнокомандувача, а саме стаття 106 Конституції України визначає Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил [26]. Це положення базується на принципах демократичного контролю над військом, успадкованих від європейської та американської традицій.

Очолює Раду національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) – спеціальний орган, який координує діяльність органів виконавчої влади в умовах надзвичайного чи воєнного стану [53]. Має право видавати укази та директиви військового характеру, які обов’язкові для виконання всіма військовими формуваннями. Здійснює керівництво обороною держави, затверджує воєнну доктрину та план мобілізації. Це закріплення базується на принципах демократичного цивільного контролю над збройними силами, поширеного у більшості сучасних демократичних країн.

Президент України як Верховний Головнокомандувач [48]:

- Затверджує військові доктрини та стратегії. Наприклад, Стратегія воєнної безпеки України 2021 року, яка орієнтована на протидію гібридним загрозам та інтеграцію до НАТО;
- Приймає рішення про введення воєнного стану або мобілізацію, за погодженням із Верховною Радою України;

- Призначає на посади та звільняє вищий командний склад Збройних Сил України (далі – ЗСУ), включаючи Начальника Генерального штабу та Головнокомандувача ЗСУ;

- Забезпечує міжнародну підтримку обороноздатності держави. Президент бере участь у переговорах з партнерами, такими як НАТО, США та ЄС, для отримання військової допомоги та техніки.

Перші роки незалежності України характеризувалися слабкістю військової системи, унаслідок радянської спадщини. Президент Леонід Кравчук (1991–1994) ініціював створення Міністерства оборони України, розробку перших військових стратегій. За Президента Леоніда Кучми (1994–2005) було проведено перші реформи ЗСУ, включаючи скорочення армії та перехід на професійні стандарти [27, с. 101].

У період 2004-2014 років президентами були Віктор Ющенко (2005–2010) та Віктор Янукович (2010–2014). Після Помаранчевої революції (2004) було задекларовано курс на інтеграцію з НАТО, але після 2010 року цей напрямок було частково змінено. Недостатня увага до військової реформи в цей період сприяла послабленню обороноздатності України [76, с. 102].

Після початку агресії Російської Федерації у 2014 році, а саме анексія Криму та війна на Донбасі, роль Президента як Верховного Головнокомандувача значно зросла [76]. Петро Порошенко (2014–2019) ввів систему воєнного стану у регіонах, що постраждали від бойових дій [11, с.19]; створив нову стратегію національної безпеки, спрямовану на вступ до НАТО; забезпечив реформування ЗСУ, зокрема впровадження стандартів НАТО [3].

У період повномасштабного вторгнення 2022 року Зеленський здійснив мобілізацію, запровадив воєнний стан і очолив координацію міжнародної військової допомоги. Президент Володимир Зеленський став символом опору українського народу, ефективно виконуючи функції Верховного Головнокомандувача. Було налагоджено тісну співпрацю з партнерами (США, ЄС, Великобританія) для постачання зброї та техніки. Здійснено перехід ЗСУ на

сучасну техніку, зокрема HIMARS, танки Leopard, системи ППО IRIS-T тощо [48].

Деякі науковці, як-от Євген Марчук, стверджують, що роль президента у військовому керівництві повинна супроводжуватися сильним парламентським контролем для уникнення узурпації влади (табл. 1.1). У Франції президент також є верховним головнокомандувачем, але функції часто делегуються прем'єр-міністру. У Німеччині цивільне керівництво здійснює канцлер, тоді як військовий командир є підзвітним Бундестагу [30].

Таблиця 1.1.

Порівняння ролі верховного головнокомандувача в різних країнах

Країна	Статус головнокомандувача	Особливості	Форма правління
США	Президент	Командує всіма військовими силами, роль закріплена в Конституції	Президентська республіка
Франція	Президент	Рішення про військові дії приймаються з консультацією уряду	Змішана республіка
Німеччина	Федеральний канцлер	Контроль армії здійснюється через парламент (Бундестаг)	Парламентська республіка
Україна	Президент	Верховний головнокомандувач, функції визначені Конституцією	Президентсько-парламентська республіка

У США президент має виключну владу в командуванні збройними силами, що закріплено Конституцією. Це дозволяє оперативно приймати рішення щодо військових дій. У Франції президент також є верховним головнокомандувачем, але зобов'язаний консультуватися з урядом щодо стратегічних рішень. У Німеччині, як парламентській республіці, військовий контроль здійснюється через парламент (Бундестаг), а канцлер відповідає за політичну координацію [35]. Україна поєднує риси різних моделей, де президент як Верховний Головнокомандувач керує армією, але з парламентським контролем у межах демократичного цивільного нагляду. Це порівняння демонструє, як різні держави адаптували функцію верховного командування до своїх політичних реалій, історичних традицій та потреб безпеки.

Науковці наголошують, що статус Президента України як Верховного Головнокомандувача є ключовим для гарантування суверенітету держави. Роль Президента України як Верховного Головнокомандувача є визначальною для національної безпеки, особливо в умовах сучасних загроз. Зміцнення цієї ролі базується на історичному досвіді, міжнародних практиках та необхідності адаптації до умов війни. Деякі експерти, наприклад В. Смолій вказують на можливий ризик концентрації влади під час воєнного стану. Важливо, щоб парламент та інші органи зберігали контрольні функції [74].

Отже, історичний розвиток статусу президента як верховного головнокомандувача свідчить про важливість балансу між політичним керівництвом і військовою владою. Україна, спираючись на національні традиції та світовий досвід, змогла створити унікальну модель, яка враховує як демократичні принципи, так і необхідність ефективного управління обороною в умовах агресії.

1.2. Статус глави держави та статус верховного головнокомандувача збройних сил країни, їх взаємозв'язок

Статус глави держави та верховного головнокомандувача збройних сил є ключовими елементами в структурі державного управління. Ці два статуси тісно взаємопов'язані, адже глава держави виконує роль не лише політичного лідера, але й координатора дій у сфері оборони та безпеки. Аналіз цього взаємозв'язку дозволяє краще зрозуміти механізми функціонування держави, особливо в умовах сучасних викликів і загроз.

Глава держави є найвищою посадовою особою у системі державної влади, яка представляє державу як всередині країни, так і на міжнародній арені, а також виконує функції гаранта суверенітету, територіальної цілісності та верховенства права. Згідно А. Колодій: «Глава держави об'єднує державу в єдиний правовий механізм, забезпечуючи ефективність функціонування всіх гілок влади» [5, с.46].

Верховний головнокомандувач є центральною фігурою в системі управління військами, відповідальний за: розробку та затвердження стратегічних рішень у сфері оборони, командування всіма військовими формуваннями держави. На думку Е. Сміта: «Статус верховного головнокомандувача визначає межі відповідальності глави держави у сфері військового управління, створюючи баланс між цивільним контролем та оперативним керівництвом» [30].

У більшості демократичних країн статус глави держави поєднано зі статусом верховного головнокомандувача. Це забезпечує централізацію прийняття рішень у критичних ситуаціях, таких як війна чи надзвичайний стан. Наприклад:

- Україна: Згідно зі ст. 106 Конституції України, Президент одночасно виконує функції глави держави та верховного головнокомандувача [26];
- США: Конституція США (ст. 2) закріплює за Президентом статус головнокомандувача, що дає йому повноваження у військовій сфері [25];
- Франція: Президент є верховним головнокомандувачем, але має співпрацювати з урядом для ухвалення ключових рішень [35].

Поєднання політичного керівництва, а саме глава держави, та військового управління, а саме верховний головнокомандувач, має стратегічне значення. Це дозволяє забезпечити оперативність у прийнятті рішень та узгодити військові потреби з політичними цілями держави. Прикладом цього є діяльність президента України Володимира Зеленського, який під час повномасштабного вторгнення 2022 року активно поєднує ці функції, координуючи військові дії та забезпечуючи міжнародну підтримку [45].

Україна є прикладом країни, де взаємозв'язок глави держави та верховного головнокомандувача має важливе значення в умовах воєнної агресії [15, с. 97]:

- Законодавчий баланс. Президент здійснює стратегічне керівництво, тоді як Верховна Рада затверджує бюджет і ключові військові доктрини;
- Практика воєнного часу. У період російської агресії (з 2014 року) статус Президента як головнокомандувача став основним важелем для реалізації мобілізаційних заходів та міжнародної військової співпраці.

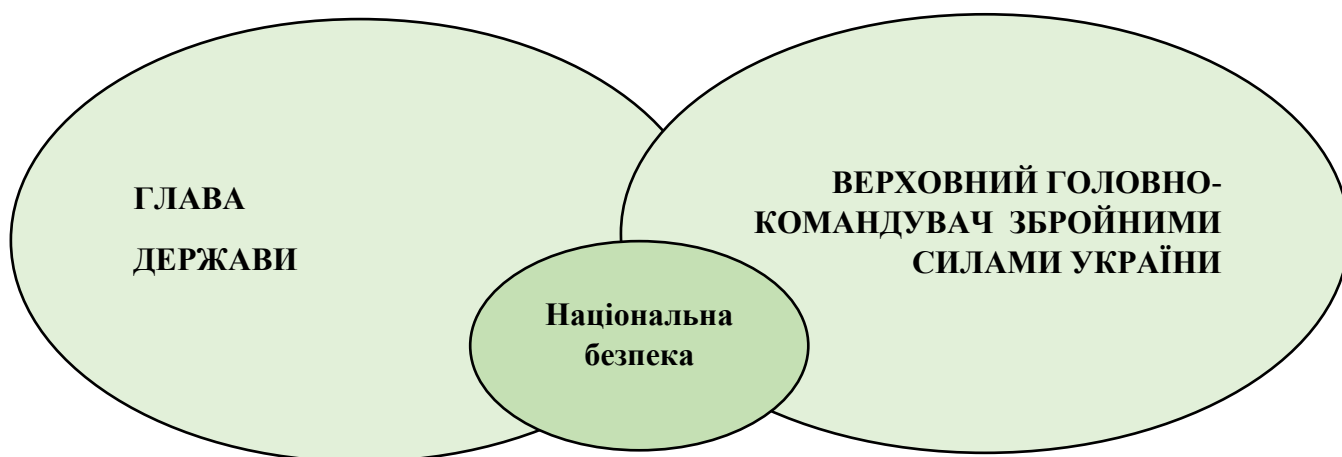

Рис. 1.2. Взаємозв'язок статусу Президента України та Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України

Рисунок 1.2 ілюструє ключові аспекти взаємозв'язку статусів глави держави та верховного головнокомандувача. Ця взаємодія є фундаментальною для ефективного управління державою, особливо в умовах загроз безпеці. Основні елементи:

- 1) Функції глави держави [73, с.204]:
 - Є символом суверенітету та представляє країну на міжнародній арені. Це включає участь у дипломатичних переговорах, укладання міжнародних угод, а також заяви, спрямовані на підтримку міжнародної спільноти;
 - Виступає гарантом Конституції та територіальної цілісності, що безпосередньо пов'язано з обороноздатністю;
 - Військові союзи, угоди про постачання зброї, консультації з міжнародними партнерами – ключові політичні функції, які забезпечують підтримку обороноздатності держави.
- 2) Функції верховного головнокомандувача [54]:
 - Верховний головнокомандувач керує діяльністю військових структур через Генеральний штаб та Міністерство оборони;
 - Затвердження військових доктрин, розробка оборонних стратегій і мобілізаційних планів;

- Верховний головнокомандувач забезпечує швидке реагування на воєнні загрози, вводячи необхідні правові та організаційні механізми.

3) Точка перетину функцій – національна безпека. Ця зона взаємодії об'єднує політичні та військові аспекти роботи глави держави [53]:

- Політичні рішення мають стратегічно підтримувати потреби військових структур. Наприклад, ухвалення бюджету на оборону або затвердження планів переозброєння;

- У разі загрози державі глава держави як верховний головнокомандувач приймає ключові рішення щодо оборони, одночасно забезпечуючи координацію дій уряду та військових;

- Глава держави інтегрує військові рішення у зовнішню політику. Наприклад, участь у міжнародних миротворчих операціях чи взаємодія з союзниками.

Цей взаємозв'язок дозволяє поєднувати політичний контроль та оперативність військового керівництва. Тобто забезпечення відповідності військових дій конституційним принципам і державним інтересам. В свою чергу, верховний головнокомандувач отримує можливість швидко приймати рішення в умовах кризи.

На рис. 1.2. схематично зображено важливість синергії між політичними та військовими функціями глави держави. Це забезпечує національну безпеку, оперативність управління та відповідність міжнародним стандартам демократичного цивільного контролю над збройними силами.

Організація Північноатлантичного договору (далі – НАТО) надає значного значення ефективній взаємодії між верховними командувачами збройних сил держав-членів. У країнах-членах НАТО статус верховного головнокомандувача тісно пов'язаний з функціями цивільного керівництва, що забезпечує баланс між демократичним контролем і військовою ефективністю. Основними принципами взаємодії є [75]:

- Демократичний контроль над армією. Тобто усі рішення, пов'язані з використанням збройних сил, мають бути затверджені цивільним керівництвом (главою держави чи парламентом);

- Координація через Північноатлантичну раду. Верховні головнокомандувачі держав-членів працюють у тісному зв'язку з військовими комітетами НАТО, що дозволяє узгоджувати спільні стратегії.

Президент США як верховний головнокомандувач приймає рішення про використання збройних сил у рамках колективної оборони НАТО, спираючись на рекомендації Міністерства оборони і Генерального штабу. Федеральний канцлер, за погодженням із Бундестагом, забезпечує участь Німеччини у військових операціях НАТО. Верховний головнокомандувач Німеччини співпрацює з НАТО через національні військові штаби. Президент Франції як головнокомандувач ухвалює рішення про надання військових ресурсів НАТО, при цьому зберігаючи автономність у ключових питаннях національної безпеки [35].

Хоча Україна не є повноправним членом НАТО, досвід співпраці з Альянсом демонструє прагнення інтегрувати національну систему управління у стандарти НАТО. З 2014 року триває впровадження стандартів НАТО у ЗСУ, зокрема у сфері командування. З 2022 року Україна отримує військову допомогу, яка координується на найвищому рівні через міжнародні формати, такі як Рамштайн [55].

Взаємодія верховних головнокомандувачів держав-членів НАТО демонструє важливість синхронізації політичного і військового управління, особливо в умовах міжнародних загроз. Україна, запозичуючи досвід НАТО, активно адаптує свої структури для підвищення обороноздатності, що сприяє ефективному захисту державного суверенітету.

Отже, взаємозв'язок статусу глави держави та верховного головнокомандувача має важливе значення для забезпечення суверенітету, безпеки та ефективного управління державою. Поєднання цих статусів сприяє швидкому ухваленню стратегічних рішень. У демократичних системах

важливим є збереження балансу між політичним лідером і військовим керівництвом, що забезпечує ефективний контроль та унеможливорює концентрацію влади. Україна, слідуючи прикладу провідних держав, інтегрує статус глави держави та головнокомандувача, зберігаючи контроль через парламент і міжнародні стандарти.

1.3. Форма правління та особливості реалізації статусу Верховного Головнокомандувача Збройних сил України

Раптовий характер трансформації сучасних викликів і загроз в Україні вказує на необхідність прийняття державним керівництвом адекватних, своєчасних і впевнених рішень та вжиття ефективних заходів для забезпечення національної безпеки в різноманітних надзвичайних ситуаціях.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих питань військового завдання та військового обліку», зокрема, передбачено, що Верховний Головнокомандувач ЗСУ: видає накази та розпорядження під час оперативного поповнення. Особливий період ЗСУ, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України з військово-навченого складу резервістів, без оголошення мобілізації за державою. Він визначає завдання, обсяг, умови та порядок призову резервістів на військову службу в особливий період [48].

Крім того, нещодавно ухвалений Закон України «Про основи національного спротиву» уповноважує Президента України, як Верховного Головнокомандувача ЗСУ, здійснювати загальне керівництво національним спротивом, що включає територіальний спротив, руху опору та підготовки громадян України до національного опору [53; 12]. Видає накази та розпорядження з питань територіальної оборони, затверджує доктрину територіальної оборони тощо.

Форма правління впливає на структуру державного управління, включаючи реалізацію повноважень верховного головнокомандувача збройних

сил. У різних країнах, залежно від історичних, політичних та правових традицій, цей статус реалізується по-різному. Розгляд особливостей його функціонування у президентських, парламентських та змішаних республіках дозволяє зрозуміти специфіку інтеграції політичного і військового керівництва [15].

В. Кравченко стверджує: «Форма правління є системою організації та функціонування органів державної влади, яка визначає співвідношення між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади» [29, с. 67].

Різні форми правління по-різному впливають на реалізацію статусу верховного головнокомандувача (рис.1.3.).

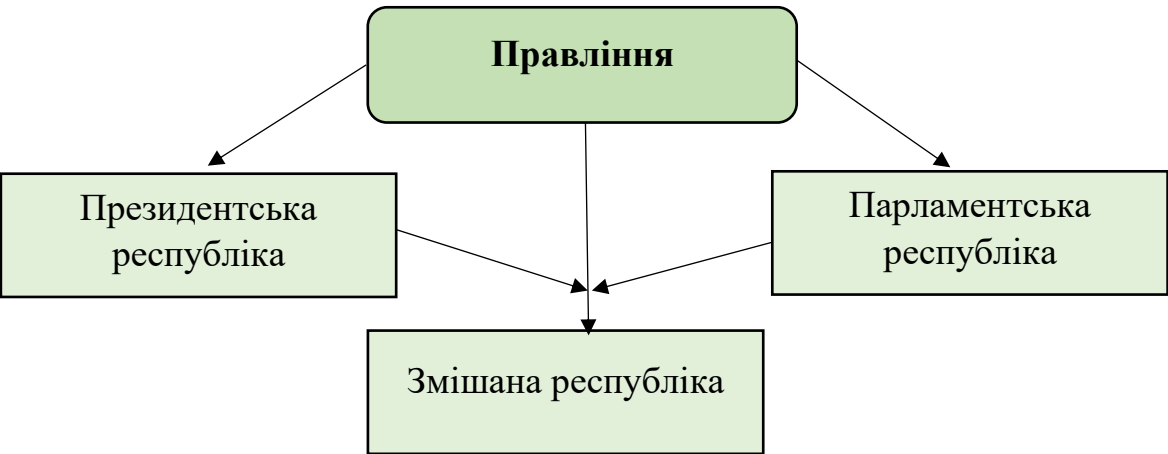

Рис. 1. 3. Основні форми правління

Президент має значний контроль над збройними силами. Верховний головнокомандувач підпорядкований рішенням парламенту. Роль президента і парламенту взаємодоповнюється.

Таблиця 1.2.

Типологія форм правління

Форма правління	Приклад країн	Особливості реалізації статусу головнокомандувача
Президентська республіка	США, Бразилія	Президент має одноосібні повноваження у військовій сфері
Парламентська республіка	Німеччина, Італія	Рішення ухвалюються парламентом, а канцлер/прем'єр виконує функції
Змішана республіка	Франція, Україна	Президент і прем'єр поділяють повноваження у військовій сфері

У президентських республіках глава держави має одноосібний контроль над збройними силами. Конституція США (ст. 2) надає президенту статус головнокомандувача, дозволяючи керувати армією, флотом та іншими військовими структурами [25]. У випадках збройного конфлікту президент має право розпочати військові дії, але для їх тривалого продовження потрібне схвалення Конгресу. На думку Дж. Роуз «така система забезпечує оперативність прийняття військових рішень, але залежність від Конгресу мінімізує ризик зловживань» [29].

У парламентських республіках функції верховного командування переважно виконує глава уряду або колегіальний орган. Федеральний канцлер має повноваження керувати збройними силами через Міністерство оборони. Парламент (Бундестаг) затверджує бюджет на оборону та військові операції. Президент Німеччини є символічним главою держави без виконавчих повноважень.

У змішаних республіках статус верховного головнокомандувача є центральним елементом взаємодії між президентом, парламентом і прем'єр-міністром. Президент України згідно зі ст. 106 Конституції є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил. Президент ухвалює ключові рішення щодо оборони, але підзвітний парламенту у фінансових питаннях і правовому регулюванні воєнного стану [26].

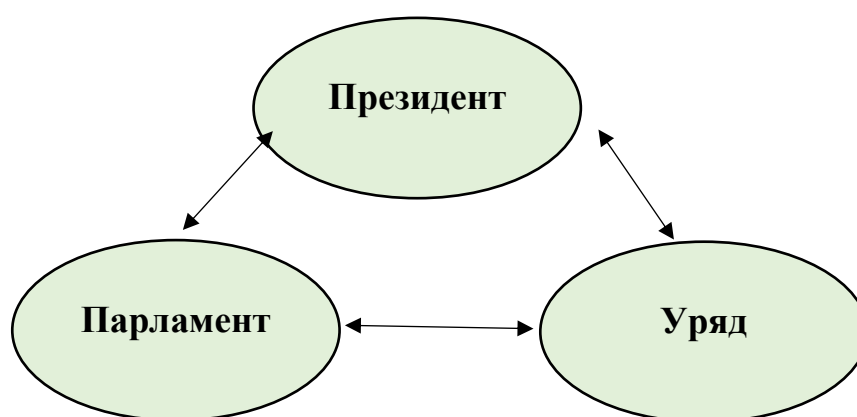

Рис. 1.4. Взаємодія гілок влади у реалізації статусу
головнокомандувача

На рисунку 1.4. відображено трикутник із трьома вершинами – Президент, Парламент, Уряд, де стрілки демонструють взаємодію. Президент виконує функції верховного командувача, координує дії військових структур. Парламент затверджує ключові рішення, включаючи бюджет і запровадження воєнного стану. Уряд реалізує політику, ухвалену Президентом України і Верховною Радою України, через Міністерство оборони [26].

Україна, як держава зі змішаною формою правління, характеризується специфічною системою реалізації повноважень у військовій сфері. Президент виконує функції Верховного Головнокомандувача ЗСУ, однак його дії регулюються Конституцією та здійснюються з урахуванням взаємодії з Верховною Радою України [53]. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між оперативністю ухвалення рішень у сфері оборони та демократичним контролем за використанням військової сили.

У таблиці 1.3. наведено основні функції, які виконує Президент України у статусі верховного головнокомандувача, та їх взаємодію з парламентом як законодавчим органом.

Таблиця 1.3.

Особливості реалізації статусу головнокомандувача в Україні

Функція	Роль Президента	Взаємодія з парламентом
Керівництво збройними силами	Затвердження військових доктрин, мобілізаційних планів	Затвердження військового бюджету
Введення воєнного стану	Ухвалення рішення за погодженням з парламентом	Ратифікація введення воєнного стану
Стратегічне планування	Підписання указів, керівництво РНБО	Контроль через комітети Верховної Ради України

Президент безпосередньо затверджує основні стратегічні документи, такі як військова доктрина, план мобілізації та програми розвитку Збройних Сил України. Парламент забезпечує контроль через бюджетування та моніторинг виконання затверджених планів. Рішення про запровадження воєнного стану ухвалює Президент, але воно потребує ратифікації Верховною Радою. Це гарантує законність дій головнокомандувача та збереження демократичних інститутів навіть у кризових умовах. Президент України формує засади

національної безпеки через Раду національної безпеки і оборони України. Водночас Верховна Рада виконує функції контролю, затверджуючи законодавчі акти, пов'язані з національною безпекою та обороною України [48].

Особливості реалізації статусу головнокомандувача в Україні демонструють синергію між виконавчою та законодавчою гілками влади. Це дозволяє гарантувати оперативність рішень, необхідних для забезпечення обороноздатності держави, та водночас запобігти надмірній концентрації влади в руках однієї посадової особи. Такий підхід відповідає демократичним стандартам і сприяє розвитку сучасної оборонної політики.

Отже, форма правління безпосередньо впливає на особливості реалізації статусу верховного головнокомандувача збройних сил. У президентських республіках глава держави має максимально сконцентровані повноваження у військовій сфері, що забезпечує оперативність ухвалення рішень. У парламентських республіках ключову роль відіграють колегіальні органи, які гарантують демократичний контроль, але можуть сповільнювати процеси. Змішані республіки, як Україна, пропонують баланс між оперативністю президентських рішень і парламентським контролем. Українська модель статусу верховного головнокомандувача базується на співпраці між президентом, урядом і парламентом. Це забезпечує ефективне управління обороною в умовах зовнішніх загроз, одночасно зберігаючи демократичні механізми контролю.

Висновки до 1 розділу

Статус верховного головнокомандувача є результатом еволюції політичних та військових систем, починаючи від античності, через середньовіччя, і до сучасних демократичних держав. В Україні цей статус має глибоке історичне коріння: від військових функцій князів Київської Русі та гетьманів Козацької держави до його сучасного закріплення в Конституції.

Поєднання політичних і військових функцій у статусі глави держави дозволяє забезпечувати стратегічну єдність у прийнятті рішень, особливо в

умовах загроз національній безпеці. В Україні президент виконує функції як глави держави, так і верховного головнокомандувача, що дозволяє ефективно координувати діяльність виконавчої влади та військових структур, зберігаючи при цьому парламентський контроль.

Форми правління суттєво впливають на реалізацію статусу верховного головнокомандувача. У президентських республіках влада в сфері оборони централізована, у парламентських – більш децентралізована, а в змішаних республіках поєднуються обидва підходи. Україна демонструє ефективну інтеграцію принципів демократичного контролю та оперативності військового управління через синергію між президентом, парламентом та урядом.

Аналіз трьох аспектів статусу верховного головнокомандувача збройних сил країни показує, що цей інститут має значний вплив на забезпечення обороноздатності держави. В Україні поєднання історичної спадщини, правових механізмів і сучасної практики створює унікальну модель, яка відповідає як внутрішнім, так і міжнародним викликам.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

2.1. Функція гарантування Президентом України державного суверенітету та територіальної цілісності України

Поняття суверенітету є одним із основоположних у міжнародному праві та політичній теорії, адже воно визначає незалежність і верховенство держави у межах її території. Суверенітет забезпечує можливість держави здійснювати свої права та обов'язки без втручання з боку інших суб'єктів міжнародного права.

Державний суверенітет розглядається як комплексна юридична властивість, яка відображає основні принципи організації та функціонування державної влади, а також її статус на міжнародній арені. Суверенітет має кілька ключових аспектів: незалежність на міжнародній арені, правову, політичну, економічну, соціальну самостійність [39, с. 14-15].

У вітчизняній юриспруденції існує усталене розуміння суверенітету держави як двох основних складників: внутрішнього та зовнішнього. Внутрішній суверенітет означає, що державна влада є найвищою і діє на всій території держави. Це проявляється в тому, що всі органи державної влади (законодавча, виконавча та судова) взаємодіють у межах єдиної правової системи. Внутрішній суверенітет забезпечує, що державні органи мають повноваження здійснювати владу, приймати рішення та виконувати свої функції без зовнішнього втручання. Це включає створення та реалізацію законів, управління економікою, соціальною політикою, правами людини тощо.

Своєю чергою зовнішній суверенітет підкреслює незалежність держави в її міжнародних відносинах. Це означає, що держава має право самостійно ухвалювати рішення з питань зовнішньої політики, брати участь у міжнародних організаціях, укладати міжнародні угоди та вести переговори з іншими країнами [33, с. 76].

На думку О. Джураєвої державний суверенітет характеризується як жорстка, унітарна концепція, в якій суверенітет розглядається як неподільне й абсолютне верховенство держави у всіх сферах політичного та правового життя. Такий підхід ґрунтується на уявленні про державу як єдиного легітимного джерела влади на своїй території, що виключає можливість втручання будь-яких зовнішніх чи внутрішніх суб'єктів у процеси управління без згоди держави. Повнота суверенітету у внутрішньому вимірі виявляється у виключному праві державних органів здійснювати законодавчу, виконавчу та судову владу, що забезпечує монополію держави на владні рішення. У зовнішньополітичному аспекті ця концепція підкреслює самостійність держави у встановленні міжнародних зв'язків, які можуть обмежуватися лише договорами, укладеними добровільно, і за умови, що ці угоди не посягають на основу державного суверенітету, тобто не підривають її політичної незалежності, територіальної цілісності чи здатності до самостійного функціонування [14, с. 27].

Головне призначення гарантій державної влади полягає в забезпеченні умов для її стабільного та ефективного функціонування, зокрема для реалізації демократичних принципів. Ці гарантії спрямовані на те, щоб не лише задекларувати демократичну організацію державної влади на рівні законодавства («де-юре»), але й забезпечити її практичне втілення («де-факто»).

Для України в сучасних умовах гарантії здійснення державної влади є критично важливими для забезпечення її незалежності, територіальної цілісності та сталого розвитку. Такі гарантії повинні сприяти здатності держави проводити самостійну внутрішню і зовнішню політику, що відповідає національним інтересам, і забезпечувати підтримку як серед власного населення, так і від дружніх країн.

3. Кравцова підкреслює, що гарантії – це система, що має правове підґрунтя та враховує закономірності суспільного розвитку. Основна мета цієї системи – забезпечити ефективну реалізацію прав і обов'язків органів та посадових осіб державної влади, орієнтуючись на інтереси українського народу та узгоджуючи міжнародні, загальнодержавні й місцеві інтереси [28, с. 103].

На думку І. Ковтуна, юридичні гарантії державного суверенітету поділяються на дві основні групи, що відображають як нормативне, так і інституційне забезпечення суверенітету. Перша група – це нормативно-правові гарантії, які закріплюють основоположні принципи функціонування держави в Конституції України. До них належать такі засадничі положення, як державний суверенітет, що визначає незалежність і самостійність України як суб'єкта міжнародного права; народний суверенітет, що означає, що джерелом влади є народ України; територіальна цілісність, яка гарантує недоторканність державних кордонів; принцип поділу влади, який передбачає розмежування функцій між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади; верховенство права як фундамент демократичного устрою; а також єдине громадянство, що забезпечує політичну єдність нації. Друга група гарантій – організаційно-правові, що включають державні інститути, створені на основі Конституції і покликані реалізовувати закріплені в ній норми та принципи. Це, зокрема, Президент України як гарант державного суверенітету і конституційного ладу, Верховна Рада України як вищий законодавчий орган, а також Кабінет Міністрів України, що виконує функції вищого органу в системі виконавчої влади. Разом ці дві групи гарантій формують цілісну систему, яка забезпечує збереження і реалізацію суверенітету України як усередині країни, так і на міжнародній арені [20, с. 104].

Ст. 17 Конституції України закріплює ключові конституційні гарантії державного суверенітету та безпеки України. Основні положення цієї статті підкреслюють важливість захисту суверенітету, територіальної цілісності, економічної та інформаційної безпеки як найважливіших функцій держави. Зокрема, ці завдання визначаються не тільки як обов'язок державних органів, а й як спільна справа всього українського народу [26]. Одночасно ця стаття чітко розмежовує функції і відповідальність різних органів, що мають забезпечувати національну безпеку:

1. Збройні Сили України відповідають за оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності;

2. військові формування та правоохоронні органи забезпечують державну безпеку і захищають державний кордон. Ці положення відображають важливість узгоджених дій різних державних структур та органів у питаннях оборони та безпеки, а також підтверджують, що ці завдання є спільною відповідальністю як держави, так і суспільства в цілому.

Конституція України у ст. 102 закріплює роль Президента як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності, Конституції, прав і свобод громадян. У ст. 106 Конституції детальніше визначені повноваження Президента в цьому напрямі, зокрема забезпечення державної незалежності та національної безпеки. Хоча конкретні форми дій для гарантування суверенітету прямо не зазначені, відповідно до присяги, яка міститься у ст. 104 Конституції України, Президент зобов'язується боронити суверенітет і незалежність України усіма своїми діями [26]. Це означає, що Президент має діяти в рамках Конституції та інших законів України, використовуючи свої повноваження, щоб захищати країну, її територію та права громадян. Фактично, це може включати політичні, дипломатичні, військові та інші заходи, спрямовані на збереження суверенітету, незалежності й цілісності держави.

Як стверджує С. Пархоменко, функція охорони державного суверенітету є однією з ключових в діяльності Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Ця функція забезпечує цілісність і незалежність держави через активне застосування військової сили та інші заходи, що сприяють захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз [40, с. 114].

В першу чергу, охорона суверенітету стосується гарантування територіальної цілісності України. У разі загрози з боку іноземних держав чи актів агресії Президент, як Верховний Головнокомандувач, має право приймати рішення щодо мобілізації Збройних Сил, координації дій з іншими силовими структурами та формування необхідних оборонних стратегій для запобігання порушенню кордонів держави. Також функція охорони суверенітету включає запобігання будь-яким спробам внутрішнього дестабілізування, наприклад, у вигляді сепаратизму чи терористичних актів, що можуть підірвати незалежність

та суверенітет держави. У таких випадках Президент має можливість застосовувати спеціальні заходи для стабілізації ситуації, використовуючи військову силу у разі необхідності.

Забезпечення охорони суверенітету є комплексним завданням, що поєднує не лише військові, але й дипломатичні, політичні, економічні та правові дії. Президент, через свою роль Головнокомандувача, визначає стратегічні напрямки військового реагування на загрози та контролює виконання планів, спрямованих на зміцнення обороноздатності держави. Основні функції Президента як гаранта державного суверенітету наведені в табл. 1.4.

Функція охорони державного суверенітету є важливою для гарантування стабільності та безпеки держави, що вимагає високого рівня координації між різними органами влади та постійної готовності до відбиття загроз.

Таблиця 1.4.

Функції Президента України в забезпеченні державного суверенітету та територіальної цілісності

Функція	Зміст функції
Охоронна	Президент здійснює захист суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держави, координує дії органів державної влади для боротьби з внутрішніми та зовнішніми загрозами.
Нормотворча	Президент має право підписувати закони, видавати укази та постанови, що визначають основи внутрішньої та зовнішньої політики держави, зокрема в аспекті суверенітету.
Регулятивна	Регулює відносини між органами державної влади, включаючи розподіл повноважень і забезпечення ефективної взаємодії для підтримки стабільності і незалежності держави.
Компенсаційна	Президент може вживати заходів для відновлення рівноваги в державі в разі кризових ситуацій (наприклад, економічної чи політичної кризи), що загрожують суверенітету України.
Відновлююча	Відновлює порядок і стабільність на території держави після збройних конфліктів чи кризових ситуацій, сприяє відновленню суверенітету у випадку втрати контролю над частинами території.
Політична	Президент формує зовнішню політику держави, визначає стратегічні напрями в міжнародних відносинах, підтримує суверенітет через дипломатичні та політичні механізми на міжнародній арені.
Економічна	Здійснює контроль над економічною політикою, сприяє розвитку національної економіки для забезпечення суверенітету через посилення економічної стабільності та автономії.
Профілактична	Вживає заходів для попередження внутрішніх та зовнішніх загроз суверенітету держави, включаючи роботу з інформаційною безпекою, боротьбу з тероризмом та організованою злочинністю.

Слід наголосити, що національна безпека в Україні розглядається як комплексний стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства та громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз. Це досягається через здійснення ефективної державної політики, яка відповідає нормам національного та міжнародного законодавства [18, с. 42].

На думку С. Бережного, взаємодія Президента України з іншими органами державної влади для реалізації функції забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності є ключовим елементом у системі національної безпеки та оборони. Оскільки Президент, згідно з Конституцією України, є гарантом суверенітету і територіальної цілісності країни, його роль в управлінні цими процесами безпосередньо пов'язана з координацією дій різних державних органів [6, с. 152].

Насамперед, варто наголосити, що Президент України тісно співпрацює з Верховною Радою України, яка є основним органом законодавчої влади. Це включає ініціювання та внесення законопроектів, що стосуються обороноздатності, національної безпеки та захисту суверенітету, таких як закони про мобілізацію, про введення воєнного стану або санкції проти агресора. Взаємодія Президента з парламентом важлива і для затвердження бюджетів на оборону та безпеку.

Також Президент України взаємодіє з Кабінетом Міністрів України, зокрема через Міністерство оборони, яке безпосередньо відповідає за організацію та керівництво Збройними Силами України. Тут Президент України визначає стратегічні напрямки, затверджує основні оборонні плани і стратегії, а також дає команду щодо мобілізації або застосування Збройних Сил України у випадку необхідності. Спільно з урядом, президент формує оборонну політику країни, що має на меті забезпечення готовності до відбиття агресії та запобігання загрозам суверенітету.

Крім того, важливою складовою є взаємодія з іншими силовими структурами, такими як Національна гвардія, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ. Це дозволяє президенту оперативно реагувати

на внутрішні загрози, зокрема на спроби терористичних актів чи сепаратизму, що можуть підірвати територіальну цілісність держави. Ці органи надають президенту необхідну інформацію та виконують функції забезпечення безпеки в разі виникнення надзвичайних ситуацій.

Не менш важливим є співробітництво з Радою національної безпеки і оборони України, який складається з представників уряду та силових відомств. Президент має змогу отримати оперативні консультації щодо національної безпеки, а також здійснювати нагляд за виконанням рішень Ради в питаннях, що стосуються суверенітету та територіальної цілісності.

2.2. Функція верховного керівництва Президентом України Збройними Силами України

Функції глави держави є складовою загальних функцій держави, їх точне визначення сприяє підвищенню ефективності управління, забезпеченню стабільності політичної системи та реалізації принципу верховенства права. Президент як глава держави виконує низку ключових функцій, які охоплюють представницьку, нормотворчу, регулятивну, охоронну, відновлюючу, політичну та інші діяльності, що безпосередньо впливають на функціонування державного механізму.

Правильне розуміння та визначення функцій президента є важливим для практики державно-правового будівництва, оскільки воно дозволяє чітко окреслити межі його компетенції, уникнути дублювання повноважень між органами державної влади та забезпечити ефективну взаємодію всіх гілок влади. Це також сприяє вдосконаленню правової системи, розвитку демократичних інститутів та підвищенню рівня державного управління. З огляду на сучасні виклики, такі як необхідність забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, інтеграції в міжнародні структури та проведення внутрішніх реформ, функції Президента набувають особливого значення для формування ефективної політики та управлінських рішень.

Згідно зі ст. 106 Конституції України, Президент України здійснює загальне керівництво у сфері національної безпеки та оборони, а також очолює Раду національної безпеки і оборони України, що координує діяльність органів влади у цій сфері [26]. Це дає йому можливість визначати пріоритети оборонної політики та ухвалювати рішення щодо мобілізації, запровадження воєнного чи надзвичайного стану.

А. Остапенко справедливо зазначає, що наділення Президента України статусом Верховного Головнокомандувача Збройних Сил є проявом його виключних повноважень у сфері національної безпеки, оборони та військової політики. Ці повноваження є окремою, відокремленою частиною загального комплексу прав та обов'язків глави держави. З точки зору теоретичного обґрунтування, науковець підкреслює, що повноваження Верховного Головнокомандувача є частиною окремої групи повноважень, які не перетинаються із загальним керівництвом національною безпекою та обороною. Це означає, що Президент, будучи главою держави, має особливу роль у визначенні стратегічних напрямів оборонної політики та контролі над Збройними Силами України, але його функції не включають в себе безпосереднє управління всіма аспектами національної безпеки чи внутрішніх силових структур [38, с. 81].

Варто наголосити, на сучасному етапі військового управління України відбулося чітке розмежування посад начальника Генерального штабу Збройних Сил України та Головнокомандувача Збройних Сил України. Це реформування спрямоване на підвищення ефективності управління військовими структурами та відповідність принципам командування, прийнятим у країнах-членах НАТО [62, с. 57]

Відповідно до абз. 3 п. 9 Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, затвердженого Указом Президента України від 30 січня 2019 р., начальник Генерального штабу ЗСУ підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України. Таким чином, Генеральний штаб здійснює оперативне управління та стратегічне планування, тоді як Головнокомандувач відповідає за

загальне керівництво Збройними Силами, їхню боєготовність, стратегічне планування бойових операцій та взаємодію з органами державної влади [56].

Таке розмежування повноважень дозволяє розвантажити Генеральний штаб від невластивих йому функцій адміністративного управління військами та зосередитися на оперативному плануванні й управлінні бойовими операціями, що є важливим аспектом у контексті військового протистояння з агресором.

Тому аналізуючи нормативно-правові акти, можна стверджувати, що функції Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України є ключовими в системі забезпечення національної безпеки, обороноздатності держави та стратегічного управління військовою сферою. Вони охоплюють як внутрішній, так і міжнародний вимір оборонної політики та визначають механізми реалізації його повноважень у військовій сфері. Зокрема такими функціями є:

- Нормотворча. Президент України видає укази та розпорядження, які регулюють діяльність Збройних Сил, інших військових формувань, визначають стратегію національної безпеки, мобілізаційну політику та порядок введення особливих правових режимів, зокрема воєнного та надзвичайного стану. Він затверджує Воєнну доктрину України, бере участь у розробленні законодавчих ініціатив у сфері оборони, спрямовує законопроекти до Верховної Ради та контролює їх імплементацію.

- Регулятивна. Президент як Верховний Головнокомандувач координує діяльність усіх військових та силових органів держави, забезпечує управління оборонним сектором, ухвалює рішення щодо реформування та розвитку Збройних Сил, визначає ключові напрями їхньої діяльності. Він здійснює загальне керівництво організацією та функціонуванням системи оборони, контролює реалізацію оборонної політики та військової стратегії.

- Охоронна полягає у захисті територіальної цілісності та суверенітету України, організації оборонних заходів, зміцненні обороноздатності держави та підтримці стабільності в країні. Президент ухвалює рішення про мобілізацію, введення воєнного стану у разі зовнішньої загрози, здійснює координацію

діяльності силових структур, спрямовану на протидію військовій агресії та гібридним загрозам.

- **Забезпечувальна.** Президент відповідає за стратегічне планування ресурсного забезпечення Збройних Сил. Він здійснює контроль за фінансуванням оборонного сектору, сприяє розвитку військово-промислового комплексу, забезпечує модернізацію армії, ухвалює рішення щодо технічного переоснащення та розвитку інфраструктури збройних формувань.

- **Превентивна.** Метою цієї функції є запобігання військовим конфліктам, нейтралізація потенційних загроз національній безпеці та обороноздатності України. Президент сприяє укладенню міжнародних угод у сфері безпеки, підтримує дипломатичні ініціативи, які спрямовані на зменшення воєнних ризиків, посилення міжнародної співпраці в оборонній сфері та інтеграцію України до колективних систем безпеки, зокрема НАТО.

- **Контрольна.** Президент здійснює загальний нагляд за діяльністю Збройних Сил України, правоохоронних органів та інших військових формувань. Він контролює ефективність використання фінансових та матеріальних ресурсів у сфері оборони, перевіряє боєготовність військових частин та підрозділів, спрямовує діяльність силових структур на забезпечення безпеки держави.

- **Координаційна.** Президент забезпечує взаємодію між Міністерством оборони, Генеральним штабом, Радою національної безпеки і оборони, Службою безпеки України, Національною гвардією, Державною прикордонною службою та іншими органами, відповідальними за оборону країни. Він формує оборонну політику через засідання Ради національної безпеки і оборони, ухвалює стратегічні рішення щодо реформування та підвищення боєздатності української армії.

- **Організаційна.** Президент визначає кадрову політику у військовій сфері, призначає та звільняє вище командування Збройних Сил, ухвалює рішення щодо формування нових військових підрозділів, контролює виконання програм військової підготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців.

Т. Баріловська виокремлює три основні групи повноважень Президента України, які відображають стратегічну роль глави держави у забезпеченні зовнішніх функцій України. Перша група повноважень стосується сфери оборони країни, де Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України відповідає за координацію дій щодо відсічі зовнішнім загрозам, забезпечення територіальної цілісності та захисту суверенітету держави. Друга група повноважень стосується безпосереднього здійснення міжнародних зв'язків, зокрема укладення міжнародних договорів, представництва України на міжнародній арені, здійснення дипломатичних ініціатив і призначення послів. У цьому аспекті президент виступає провідним суб'єктом зовнішньої політики, втілюючи на практиці зовнішньополітичний курс. Третя група повноважень пов'язана із забезпеченням міжнародного іміджу та авторитету України, включаючи участь у міжнародних організаціях, формування глобального дискурсу щодо безпеки, прав людини та демократії. У цьому контексті діяльність президента спрямована на зміцнення партнерських зв'язків, активну дипломатію та просування національних інтересів на світовій арені [4, с. 403].

О. Власюк стверджує, що функції Президента України у сфері національної оборони мають комплексний характер і охоплюють стратегічне планування, нормотворчу діяльність, кадрове забезпечення, оперативне управління оборонною сферою, а також взаємодію з міжнародними партнерами у сфері безпеки [8].

Отже, спираючись на позиції науковців, можна підсумувати, що функція верховного керівництва Президентом України Збройними Силами є комплексною і охоплює як стратегічне планування та управління військовою сферою, так і безпосередні дії у кризових ситуаціях, спрямовані на забезпечення обороноздатності держави та національної безпеки.

2.3. Система повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України

Багаторічний досвід реформування законодавства у сферах національної безпеки і оборони, особливо в контексті подій, що відбулися в АР Крим та на

Сході України, виявив певні прогалини та суперечності в нормативно-правовій базі. Оскільки прийняття законів тимчасової дії, які мали на меті швидко врегулювати правовідносини в умовах екстраординарних ситуацій, призвело до накопичення різноманітних нормативних актів, вони часто не мають узгодженості та системного характеру. Зокрема, повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, як одного з ключових елементів цієї системи, залишаються недостатньо чітко визначеними в законодавчому закріпленні.

Для вдосконалення правового регулювання в цій сфері необхідно створити єдину, комплексну нормативно-правову базу, яка б чітко визначала роль Президента України як Верховного Головнокомандувача, встановлюючи межі та обсяг його повноважень у різних правових режимах. Це дозволить не лише усунути колізії та суперечності, але й забезпечити більш ефективне і оперативне управління обороною країни.

В умовах сучасності, коли Україна стикнулася з реальним нападом, стало очевидним, що правові норми, які мали декларативний характер, не змогли забезпечити швидкий та ефективний запуск механізму збройного захисту держави. На початку збройної агресії забезпечення національної безпеки не вимагало чіткого правового врегулювання повноважень Верховного Головнокомандувача, оскільки воєнна безпека держави перебувала під відносним контролем. Однак із початком війни стало очевидним, що існуючі правові норми не можуть оперативно реагувати на такі серйозні виклики, як агресія з боку іншої держави. Ця ситуація підтвердила необхідність чіткого і систематизованого законодавчого визначення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройними Силами України.

Сьогодні Україні необхідно створити єдину та комплексну нормативно-правову базу, яка б систематизувала діяльність всіх органів та посадових осіб, чия робота пов'язана з забезпеченням національної безпеки, особливо в умовах загрози збройної агресії. Це дозволить оперативно реагувати на виклики та небезпеки, чітко визначити межі та обсяг повноважень Президента України як

Верховного Головнокомандувача, а також забезпечити ефективну координацію між державними інститутами в умовах війни

Як зазначалося раніше, особливістю посади Президента України є її багатогранність, адже вона поєднує кілька важливих функцій в одній особі. Вступ на посаду Президента України одночасно передбачає прийняття не лише функцій глави держави, але й повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, що визначено ч. 1 ст. 106 Конституції України. Це означає, що Президенту України надається стратегічний контроль і керівництво Збройними Силами, що є надзвичайно важливою частиною забезпечення національної безпеки та оборони країни [26].

Протягом періоду незалежності України науковці неодноразово піднімали проблему неналежного взаємоузгодження та координації діяльності Воєнної організації держави на загальнодержавному рівні. Одним із серйозних недоліків, на який зверталася увага, є те, що, незважаючи на наявність статусу Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, Конституція України не чітко визначає повноваження президента стосовно інших військових формувань. Це створює правову невизначеність і ускладнює ефективне управління всіма аспектами військової організації в умовах різноманітних загроз національній безпеці. Тому важливо провести систематизацію та уточнення повноважень Президента України щодо управління не лише Збройними Силами, а й іншими складовими військової організації держави.

Аналіз проблематики багатьох наукових праць перших двох десятиліть незалежності України підтверджує, що країна стикалася з серйозною проблемою відсутності єдиного керівного впливу на всі структурні елементи сектору безпеки. Це стало основною перепорою для ефективного управління національною безпекою і обороною, оскільки відсутність чіткої координації між різними військовими та силовими структурами призводила до розпорошеності управлінських функцій і уповільнювала реакцію на виклики безпеки. Значна увага в наукових дослідженнях того періоду приділялася необхідності посилення єдиного стратегічного управління сектором безпеки і оборони. Однією з

основних проблем була відсутність чітко визначених функцій Президента України як Верховного Головнокомандувача, не тільки щодо Збройних Сил, але й щодо інших складових сектору безпеки, таких як Національна гвардія, Служба безпеки України, прикордонні війська та інші органи, які виконують завдання в межах національної безпеки [64, с. 310].

Аналіз останніх досліджень вітчизняних науковців-правників, які присвячені повноваженням Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, дає підстави стверджувати, що існують щонайменше два основні погляди на визначення місця Верховного Головнокомандувача серед повноважень Президента України.

Наприклад, В. Пашинський пропонує класифікацію повноважень Президента України у сфері оборони держави, поділяючи їх на три основні групи: по-перше, повноваження, які стосуються реалізації функцій оборони держави; по-друге, повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, що включають загальне керівництво у сфері національної безпеки і оборони у разі збройної агресії проти України, загрози нападу, внутрішнього збройного конфлікту чи масштабних проявів тероризму; по-третє, повноваження, що стосуються нормотворчої функції [43, с. 60].

Однак, з аналізу наукових праць В. Пашинського видно відсутність чіткого відмежування між повноваженнями Верховного Головнокомандувача і повноваженнями Президента України загалом. У цьому випадку повноваження Верховного Головнокомандувача є логічним продовженням функцій Президента України в нерозривному зв'язку [61, с. 132].

Інший погляд на розмежування повноважень висловлює О. Сокурєнко, який виділяє окрему групу повноважень Президента України як глави держави у сфері національної безпеки, оборони та військової політики. Водночас він акцентує увагу на необхідності чіткого відмежування повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від інших повноважень президента в сфері національної безпеки і оборони. Науковець пропонує більш

структуровану модель, у якій повноваження Верховного Головнокомандувача трактуються як окремі, що мають свої межі та специфіку в контексті загального управління безпекою та обороною держави [67, с. 476].

Норми чинного законодавства України дійсно передбачають можливість здійснення керівного впливу Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України на інші військові формування, що входять до складу сектору безпеки і оборони. Однак такий вплив виникає лише в період дії особливих правових режимів, таких як воєнний стан чи надзвичайний стан, коли потреба в централізованому управлінні і координації сил та засобів оборони країни стає необхідною. З іншого боку, керівництво у сферах безпеки і оборони Президент України здійснює постійно, незалежно від того, чи перебуває країна в умовах війни, чи в мирний час. Як глава держави, він несе загальну відповідальність за забезпечення національної безпеки та оборони країни, що включає в себе як стратегічне, так і поточне управління в цих сферах. У мирний час його повноваження зазвичай обмежуються організаційним керівництвом, плануванням оборонної політики, взаємодією з іншими органами державної влади та міжнародними партнерами, а також реалізацією нормотворчої функції в рамках військового законодавства.

У західних країнах зазвичай існує чітке поділ завдань між складовими сектору безпеки, де військові формування займаються безпосередньо забезпеченням оборони, а цивільні сили, такі як поліція, відповідають за безпеку. Така система дає змогу ясно визначити позицію глави держави в управлінні національною безпекою та обороною, оскільки відповідальність за різні аспекти безпеки чітко розподілена між державними органами. В Україні ситуація складніша, оскільки до військ, які складають основу воєнної оборони держави, належать не лише Збройні Сили, але й інші військові формування, такі як Національна гвардія, прикордонні війська та інші силові структури. Це створює певну нечіткість у правовому визначенні функцій Президента України як Верховного Головнокомандувача, оскільки Конституція прямо визначає його повноваження лише щодо Збройних Сил, а не інших складових сектору безпеки.

В. Пашинський справедливо відзначає, що наявне нині конституційне визначення Президента України як Верховного Головнокомандувача лише Збройними Силами України вже не відповідає реальним суспільним відносинам у сфері оборони держави. Це визначення не охоплює всієї складності і багатоаспектності сучасної системи безпеки та оборони України, яка включає не лише Збройні Сили, а й інші військові формування та сили, що займаються забезпеченням обороноздатності та безпеки країни. Враховуючи це, науковець пропонує ввести необхідні зміни до Конституції України, щоб більш чітко розмежувати повноваження різних суб'єктів, відповідальних за оборону, та закріпити за Президентом України функцію Верховного Головнокомандувача всього сектору оборони, зокрема Національними силами оборони України [43, с. 62].

Однією з актуальних проблем правового регулювання військового управління в Україні є розмежування повноважень між Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України (Президентом України) та Головнокомандувачем Збройних Сил України.

Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. Однак цей статус визначається більше політично, ніж адміністративно, оскільки не містить деталізації його оперативних функцій та рівня безпосереднього військового керівництва. Водночас, Головнокомандувач Збройних Сил України є посадою, передбаченою Законом України "Про національну безпеку України" та іншими нормативними актами, з чітко окресленими повноваженнями у військовому управлінні.

Після реформування структури військового управління у 2019 році було проведено розмежування посад начальника Генерального штабу ЗСУ та Головнокомандувача ЗСУ [56]. Однак на практиці залишається проблема перекриття функціоналу цих двох посад, оскільки Президент як Верховний Головнокомандувач має право видавати накази, які можуть безпосередньо впливати на діяльність Головнокомандувача ЗСУ.

Питання зміни назви посади Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України на «Верховний Головнокомандувач Сил безпеки і оборони України» було підняте ще у 2014 році фахівцями Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Ідея полягала в тому, щоб більш точно відобразити реалії сучасної системи національної безпеки та оборони, оскільки функції Президента України як Верховного Головнокомандувача не обмежуються лише Збройними Силами. Тоді ж було розроблено проєкт Закону України «Про повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України та Головнокомандувача Збройних Сил України», який мав на меті чітко закріплення повноважень Президента у всіх сферах національної безпеки та оборони. Однак, незважаючи на актуальність цих пропозицій у контексті національних викликів того часу, вони не знайшли практичного втілення, і відповідні зміни в законодавстві не були прийняті.

Існування різних поглядів і підходів науковців щодо класифікації повноважень Президента України, зокрема як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, справді підтверджує актуальність питання визначення особливостей конституційно-правового інституту президенства в Україні. Це питання стало надзвичайно важливим в умовах сучасних викликів, коли країна стикається з реальними загрозами національній безпеці та територіальній цілісності, що вимагає чіткої організації і координації сил оборони.

На законодавчому рівні статус Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України має чітке нормативне закріплення, що підкреслює його ключову роль у системі національної безпеки та оборони. Згідно з п. 2 ч. 1 ст 13 Закону України «Про національну безпеку України», саме Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, що забезпечує йому вищий рівень управління оборонною сферою та надає повноваження щодо організації оборони держави в умовах як миру, так і загрози зовнішньої агресії [53]. Це положення конкретизується у ст. 6 Закону України «Про оборону України», де наголошено на його функціях у сфері стратегічного керівництва обороною, формуванні та реалізації воєнної політики, а також на

праві приймати рішення про застосування Збройних Сил за умов, передбачених Конституцією та законами України [54].

Окрім цього, відповідно до ст. 11 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", Президент України, як Верховний Головнокомандувач Збройними Силами України, на час дії воєнного стану має ряд специфічних повноважень, які спрямовані на забезпечення національної безпеки, обороноздатності країни та здійснення контролю за критичними аспектами державного управління:

- Визначення основних напрямів ведення оборони. Президент має право визначати загальні напрямки діяльності органів державної влади у сфері оборони, а також координувати дії органів виконавчої влади для забезпечення мобілізації та організації оборони країни.

- Мобілізація ресурсів та організація оборони. Одним з ключових повноважень є організація мобілізації людських, матеріальних і фінансових ресурсів для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань та спеціальних підрозділів під час воєнного стану.

- Забезпечення управління Збройними Силами України. Як Верховний Головнокомандувач, Президент може безпосередньо організовувати керівництво Збройними Силами України, включаючи прийняття стратегічних рішень в умовах воєнного стану, надання наказів та реалізацію інших функцій у рамках військової оборони.

- Призначення та звільнення командування. Президент має право призначати та звільняти високопосадовців в органах військового управління, включаючи командувачів військових округів і інші ключові військові посади. Він також може здійснювати інші кадрові призначення, пов'язані з безпекою та обороною.

- Застосування заходів військової мобілізації. У разі необхідності, Президент може ухвалювати рішення щодо застосування додаткових заходів для підтримки обороноздатності країни, таких як переведення економіки на військові рейки, введення додаткових обмежень або мобілізація громадян.

- Забезпечення охорони критичних об'єктів і інфраструктури. Президент має право організовувати захист стратегічно важливих об'єктів інфраструктури, забезпечуючи їх функціонування навіть під час активних бойових дій.

- Залучення резервів. У разі потреби, Президент може активувати резерви, як кадрові, так і матеріальні, для посилення обороноздатності.

- Визначення меж території воєнного стану. Президент може визначати території, на яких вводиться воєнний стан, а також встановлювати межі дії цього режиму в межах держави.

- Введення надзвичайних заходів. У разі ескалації загроз, Президент має право ухвалювати рішення про введення додаткових надзвичайних заходів, які стосуються безпеки держави, таких як комендантська година, контроль за пересуванням населення та інші обмеження, спрямовані на забезпечення безпеки [57].

Надання Президенту України виключних повноважень у сфері національної безпеки дійсно покладає на нього особливу і персональну відповідальність. Як гарант дотримання прав і свобод людини та громадянина, він є основним суб'єктом, який ухвалює рішення про застосування військових сил, зокрема тих формувань, що не входять до складу Збройних Сил України, але утворені відповідно до законодавства. Проте, з точки зору ефективності управління та балансу влади, така ситуація може мати недоліки. Концентрація повноважень в руках однієї особи, навіть у разі високої кваліфікації та відповідальності Президента, може призвести до помилкових рішень або їх затримки, особливо в умовах кризових ситуацій. Також, наявність таких повноважень у Президента ставить під сумнів ефективність механізмів контролю та балансів у державному управлінні. Ідеальною моделлю могла б бути ситуація, де ухвалення рішень у сфері безпеки та оборони відбувається на основі колегіального органу, який включає не лише Президента, але й представників інших гілок влади та військових структур [16, с. 105].

Для систематизації та чіткого визначення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, важливо здійснити аналіз законодавчих норм, що регулюють його роль у сфері національної безпеки та оборони. Враховуючи функціональні відмінності між мирним часом та умовами особливих правових режимів, необхідно здійснити узагальнення змісту та обсягу його повноважень у двох контекстах: у звичайних обставинах та під час дії особливих правових режимів (табл.1.5.).

Таблиця 1.5.

**Повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача
Збройними Силами України**

Сфера	Мирний час	Надзвичайний стан	Воєнний стан
У сфері національної безпеки і оборони			
Визначення основних напрямів національної безпеки та оборони	Визначає стратегію та основні напрями політики у сфері оборони та безпеки	Посилює координацію з силовими структурами, приймає рішення щодо заходів із забезпечення безпеки	Визначає ключові напрями воєнної стратегії, організовує оборонну діяльність
Призначення керівництва силових структур	Призначає та звільняє Головнокомандувача ЗСУ, начальника Генштабу, міністра оборони, керівників інших силових структур	Може здійснювати оперативні кадрові зміни для ефективного реагування на загрози	Призначає військових керівників, вводить посади військових адміністрацій
Контроль за діяльністю Ради національної безпеки і оборони (РНБО)	Очолює РНБО, ухвалює рішення з питань національної безпеки	Посилює діяльність РНБО, вводить спеціальні заходи безпеки	Приймає стратегічні рішення щодо оборони держави
Укладення міжнародних угод у сфері оборони	Укладає та ратифікує договори з питань безпеки та оборони	Посилює міжнародну взаємодію для мобілізації допомоги	Організовує залучення міжнародної військової підтримки
У сфері оборони			
Організація оборонного планування	Підписує стратегічні оборонні документи (Стратегія нац. безпеки, Воєнна доктрина)	Актуалізує оборонні плани з урахуванням надзвичайних загроз	Впроваджує воєнні плани, здійснює мобілізацію ресурсів
Затвердження військової доктрини	Визначає ключові принципи воєнної політики	Посилює заходи оборонного планування, коригує доктрину відповідно до загроз	Реалізує військову доктрину в умовах бойових дій
Введення спеціальних заходів безпеки	Контролює підготовку та розвиток ЗСУ	Вводить спеціальні заходи, які обмежують конституційні права громадян заради безпеки	Вводить воєнний стан, обмежує діяльність органів влади та суспільства
Організація мобілізації	Здійснює підготовку мобілізаційного резерву	Оголошує часткову мобілізацію	Оголошує загальну мобілізацію, керує стратегічним розгортанням військ
Керівництво ЗСУ під час кризових ситуацій	Віддає накази про використання ЗСУ для захисту держави	Приймає рішення про використання військових формувань для забезпечення порядку	Організовує командування військами, координує оборонні операції

Отже, лише комплексний аналіз практичної діяльності Президента України у взаємодії з підпорядкованими органами виконавчої влади та органами військового управління у сферах національної безпеки й оборони дозволить повною мірою оцінити ефективність реалізації наданих йому правових повноважень. Такий підхід дає змогу не лише з'ясувати ступінь відповідності практичної реалізації норм чинному законодавству, а й виявити слабкі місця, організаційні або юридичні прогалини, які можуть стати загрозою для національної безпеки в умовах зовнішнього тиску або воєнного конфлікту. На основі таких висновків можна буде розробити обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, зокрема у напрямках чіткого розмежування повноважень, підвищення прозорості ухвалення рішень, забезпечення ефективного цивільного контролю та оперативного реагування на загрози.

Висновки до 2 розділу

Президент України, як глава держави, відіграє ключову роль у забезпеченні державного суверенітету та територіальної цілісності країни. Здійснюючи функцію гарантування державного суверенітету, Президент України бере активну участь у формуванні зовнішньої політики, представляє країну на міжнародній арені та забезпечує реалізацію її інтересів на глобальному рівні. Що стосується територіальної цілісності, то Президент наділений повноваженнями для прийняття рішень, що стосуються оборони держави, мобілізаційних заходів та взаємодії з іншими органами державної влади для забезпечення цілісності державних кордонів.

Президент України, як глава держави, відповідно до Конституції є Верховним Головнокомандувачем Збройними Силами України. Ця роль є однією з ключових функцій президента, що визначає його стратегічне лідерство у питаннях національної безпеки та оборони. Функція верховного керівництва передбачає тісну взаємодію з іншими державними органами, для оперативного

прийняття рішень, спрямованих на забезпечення обороноздатності та захисту країни від зовнішніх загроз.

Президент України, як Верховний Головнокомандувач Збройними Силами України, наділений широким спектром повноважень, що є невід'ємною частиною його конституційної ролі у забезпеченні національної безпеки та оборони. До основних повноважень Президента в якості Верховного Головнокомандувача належать: призначення та звільнення вищого командування Збройних Сил, визначення основних напрямків військової політики, затвердження стратегії оборони, введення воєнного стану та мобілізації, а також ухвалення рішень про застосування Збройних Сил у разі виникнення воєнної загрози. Президент має право керувати Збройними Силами через Міністерство оборони та Генеральний штаб, що забезпечує ефективне виконання військових завдань та управління військовими операціями.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

3.1. Ставка Верховного Головнокомандувача в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України

Визначення суб'єктного складу правових відносин у сфері національної безпеки й оборони є важливим і складним питанням, яке потребує системного підходу. У контексті забезпечення національної безпеки та оборони України, з огляду на зміни в законодавстві та проведення інституційних реформ, система суб'єктів цієї сфери постійно розвивається і вимагає уточнення. Зокрема, необхідно чітко визначити, хто саме є відповідальним за різні аспекти забезпечення національної безпеки – від військових сил до органів внутрішніх справ, спецслужб, а також органів виконавчої влади, що здійснюють координацію між різними структурами. Така оптимізація дозволяє забезпечити ефективність управлінських рішень і зменшити можливість дублювання функцій між різними органами.

Не менш важливим є узгодження ролей ключових суб'єктів, зокрема Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил та інших органів, таких як Рада національної безпеки і оборони, Міністерство оборони та Генеральний штаб. Визначення чітких повноважень кожного з них дозволить уникнути правових колізій і забезпечить більш ефективне реагування на загрози національній безпеці.

Як вказує В. Антонов, науковці часто стикаються з дилемою, чи обмежувати коло суб'єктів чітким і вичерпним переліком, чи, навпаки, розширювати його до максимально можливих меж. Це питання має значення, оскільки юридична природа суб'єктів конституційно-правових відносин впливає на систему прав та обов'язків у межах конституційного порядку [2, с. 373]. Проте

вважаємо, що вичерпним перелік може бути лише на конкретний момент часу, адже у вирі інституційних реформ з'являються нові органи та структури, трансформуються існуючі, змінюються їх назви тощо.

Згідно із Законом України «Про національну безпеку України», сектор безпеки і оборони є складною системою, яка включає численні органи та структури, що взаємодіють для забезпечення національної безпеки та оборони держави. Цей сектор складається з чотирьох ключових складових, кожна з яких виконує свою роль у збереженні та розвитку національних інтересів України. Перша складова – це сили безпеки, до яких відносяться розвідувальні та правоохоронні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, а також сили цивільного захисту. Ці структури відповідальні за забезпечення правопорядку та безпеки на території країни, а також за захист від загроз внутрішнього характеру. Друга складова – це сили оборони, до яких належать Збройні сили України та інші військові формування, що утворюються відповідно до чинного законодавства. Вони мають завдання забезпечення національної оборони, реагування на зовнішні загрози, а також виконання завдань у разі надзвичайних ситуацій або воєнного часу. Третя складова – це оборонно-промисловий комплекс, який забезпечує виробництво необхідної військової продукції, техніки, а також інші ресурси для підтримки обороноздатності держави. Оборонно-промисловий комплекс відіграє важливу роль у підготовці армії та забезпеченні її технологічного розвитку. Четверта складова – це громадські об'єднання та громадяни, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Вони можуть бути залучені до різних форм активної участі в забезпеченні стабільності, наприклад, у разі національних криз або надзвичайних ситуацій [53].

Науковець О. Нестеренко зазначає, що наявний перелік суб'єктів національної безпеки й оборони в Україні не є вичерпним. Він вказує на кілька важливих недоліків у визначенні суб'єктів цього сектора. Зокрема, у чинному законодавстві не згадані такі ключові інституції, як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, народ України та інститути

громадянського суспільства. Водночас, ці органи і суб'єкти мають важливе значення у процесах керівництва національною безпекою та обороною. Автор наголошує на тому, що у статті 13 Закону України «Про національну безпеку України» визначається, що керівництво в сферах національної безпеки і оборони здійснює Президент, однак у самому секторі безпеки і оборони, визначеному в статті 12, він не фігурує, що є некоректним, на думку науковця. Подібна ситуація спостерігається і щодо Верховної Ради, Кабінету Міністрів, судових органів, які також не включені до переліку суб'єктів сектору безпеки і оборони, хоча їх роль у цьому процесі є ключовою [36, с. 34].

Ставка Верховного Головнокомандувача, яка не входить до переліку суб'єктів національної безпеки та оборони в Законі України «Про національну безпеку України», є важливим органом для стратегічного управління обороною держави в умовах воєнного стану. Цей орган має специфічну функцію здійснення стратегічного керівництва Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, а також правоохоронними органами через колегіальну форму управління в особливий період.

При цьому варто вказати, що відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону «Про оборону України», така Ставка «може» бути створена, тобто законодавець надає Президентові України, як Верховному Головнокомандувачу, дискреційні повноваження щодо її формування залежно від конкретної безпекової ситуації. Використання диспозитивної норми із вживанням модальності «може» підкреслює гнучкість підходу, що дозволяє адаптувати систему управління до характеру загроз. Водночас сам факт нормативного закріплення цієї структури як вищого колегіального органу воєнного керівництва демонструє прагнення до інституціоналізації ефективної моделі прийняття рішень у критичних умовах [54].

Пропозиції щодо створення Ставки Верховного Головнокомандувача, її складу та граничної чисельності, подаються Радою національної безпеки і оборони України для розгляду Президентом України, і, у разі схвалення, вводяться в дію відповідним Указом Президента України. Указ Президента

України також визначає затвердження Положення про Ставку Верховного Головнокомандувача, що є нормативно-правовим актом, який регламентує її діяльність. Тобто, процес утворення цієї важливої структури підпорядкований чітким організаційним процедурам і включає в себе погодження з Радою національної безпеки і оборони України України, а також визначення її функціональних обов'язків та повноважень через спеціальне Положення, яке затверджується на найвищому рівні – рівні Президента України.

Ставка Верховного Головнокомандувача була вперше створена Указом Президента України від 10 жовтня 2017 року № 313/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2017 року «Про Ставку Верховного Головнокомандувача». Цей указ став основою для організації стратегічного управління обороною України в особливий період, зокрема у випадку воєнного стану або збройної агресії [59].

З початком широкомасштабної російської агресії проти України, Ставка Верховного Головнокомандувача була утворена вдруге на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України. Це відбулося з метою забезпечення ефективного стратегічного керівництва обороною держави в умовах воєнного стану [61].

Так, відповідно до ст. 16 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», за рішенням Ради національної безпеки і оборони України, яке вводиться в дію указом Президента України, військові формування та правоохоронні органи залучаються до виконання завдань, пов'язаних із введенням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану. Це рішення є частиною комплексного підходу до забезпечення обороноздатності та правопорядку в умовах особливого правового режиму, коли на перший план виходить координація дій різних силових структур [57].

Аналізуючи зазначене положення, можна дійти висновку, що Ставка Верховного Головнокомандувача як орган стратегічного управління обороною держави в умовах воєнного стану не може бути безпосередньо прирівняна до військових формувань чи правоохоронних органів, які залучаються до реалізації

заходів воєнного стану. Це пов'язано з тим, що Ставка не є самостійним військовим формуванням, а виступає координаційним органом при Верховному Головнокомандувачі Збройними Силами України, який ухвалює стратегічні рішення щодо оборони держави.

Згідно із законодавством України, до військових формувань належать Збройні Сили України, Державна прикордонна служба України, Національна гвардія України, Служба безпеки України (у частині, що стосується воєнного стану) та інші формування, визначені законами. Вони здійснюють практичну реалізацію рішень, пов'язаних із воєнним станом, у межах своїх функцій. Натомість Ставка Верховного Головнокомандувача організовує стратегічне управління, планування та координацію дій цих структур, однак не виконує безпосередніх військових або правоохоронних функцій.

Тому хоча Ставка Верховного Головнокомандувача відіграє ключову роль у реалізації воєнної політики держави, вона не є військовим формуванням у традиційному розумінні і не може бути віднесена до суб'єктів, що виконують заходи правового режиму воєнного стану в оперативно-тактичному контексті. Її рішення реалізуються через підпорядковані військові та правоохоронні структури, що безпосередньо діють у межах своїх повноважень.

С. Мельник зазначає, що нормативно-правові приписами, які обмежують регламентацію повноважень Президента України як вищого органу державної влади в сфері оборони, виникає певна невідповідність між законодавством про оборону та безпековим законодавством. Він підкреслює, що на фоні законодавства про оборону, яке має свою специфіку і потребує подальшого вдосконалення, безпекове законодавство виглядає більш досконалим. Це вказує на необхідність кращої інтеграції та узгодження різних правових актів, що стосуються управління обороною та національною безпекою [34, с. 144].

Водночас, С. Пономарьов вважає, що адміністративно-правові повноваження Президента України повинні бути розширені, зокрема, в частині безумовного керівництва всіма військовими формуваннями у випадках, коли країна стикається з агресією з боку іноземної держави або під час ліквідації

наслідків техногенних катастроф чи стихійних лих. На його думку, наявне законодавство не повною мірою відображає необхідність надання Президенту України більш широких повноважень для ефективного управління у кризових ситуаціях, де задіяні як збройні сили, так і інші військові формування, зокрема правоохоронні органи [46, с. 38-39].

Функціональне значення Ставки полягає в тому, що вона стає головним органом військово-стратегічного управління в період війни, коли необхідна оперативна координація між усіма складовими сил оборони, державними органами та сектором економіки.

Президент як Верховний Головнокомандувач керує діяльністю Ставки, що дозволяє йому здійснювати безпосередній контроль за оборонними процесами та приймати стратегічно важливі рішення, необхідні для ведення війни, підтримки національної безпеки та мобілізації ресурсів країни.

Д. Ступак вказує, що через наявність грифу таємності на нормативно-правовому акті, що регулює діяльність Ставки Верховного Головнокомандувача, дослідження її повноважень у межах наукової роботи ускладнене. Однак, виходячи з конституційних принципів та функціонального призначення цього органу, можна зробити висновок про основні напрямки його діяльності. До повноважень Ставки Верховного Головнокомандувача відноситься, зокрема, участь у розробці та впровадженні стратегічних планів, політик і стратегій, що сприяють забезпеченню національної безпеки та оборони України. Крім того, Ставка здійснює безпосереднє виконання повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача, зокрема в питаннях керівництва у сферах національної безпеки та оборони [69, с. 132].

Зокрема, можна говорити про те, що до основних повноважень Ставки належать: 1) стратегічне керівництво обороною України – визначення ключових напрямів воєнної стратегії, ухвалення оперативних рішень щодо оборони держави та використання військових ресурсів; 2) координація дій Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів – узгодження дій усіх структур, що залучені до національної безпеки, та забезпечення їх

ефективної взаємодії; 3) мобілізаційне та ресурсне забезпечення – ухвалення рішень щодо розгортання та використання економічних, матеріальних і людських ресурсів, необхідних для ведення війни; 4) управління територіальною обороною та цивільним захистом – координація заходів із забезпечення безпеки населення, критичної інфраструктури та державного управління; 5) ухвалення стратегічних і політичних рішень у сфері оборони – зокрема, формування позицій щодо міжнародної підтримки, військово-технічного співробітництва та інформаційної безпеки; 6) контроль за виконанням рішень Верховного Головнокомандувача – забезпечення виконання наказів Президента у сфері оборони та оцінка їхньої ефективності.

М. Лобко акцентує увагу на двох фундаментальних аспектах правового розуміння функцій Ставки Верховного Головнокомандувача, які витікають із положень національного законодавства. По-перше, він підкреслює, що головною метою створення Ставки є не безпосереднє здійснення стратегічного керівництва Збройними Силами України та іншими силовими структурами, а саме забезпечення такого керівництва. Ставка виконує координаційно-аналітичну функцію, створюючи умови для ефективного ухвалення рішень і реалізації стратегії оборони. По-друге, Ставка розглядається як вищий колегіальний орган саме воєнного керівництва обороною держави, а не всього комплексу оборонної діяльності, яка включає також політичний, дипломатичний, економічний і правовий аспекти. Тобто її компетенція обмежується організацією та управлінням воєнними аспектами захисту держави в особливий період, і вона функціонує як інструмент Президента України — Верховного Головнокомандувача Збройних Сил. У цьому контексті Ставка Верховного Головнокомандувача Збройними Силами України слугує ключовим механізмом реалізації конституційних повноважень Президента України у сфері стратегічного керівництва Збройними Силами. Саме через цей орган Президент ухвалює рішення щодо стратегічного розгортання військ, організації оборонних операцій, а також керування спеціальними або бойовими діями створених угруповань військ. Крім того, завданням Ставки є забезпечення управління,

налагодження ефективної взаємодії між усіма силовими структурами та організація комплексного тилового забезпечення оборонних заходів [32, с. 109].

Визначальним чинником у прийнятті рішення щодо створення Ставки Верховного Головнокомандувача є масштаб та складність завдань, пов'язаних із забезпеченням стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в умовах особливого періоду. Саме в такі періоди, коли йдеться про координацію дій усієї системи оборони країни у відповідь на воєнну загрозу чи збройну агресію, виникає потреба у створенні гнучкого, оперативного та водночас стратегічного центру прийняття рішень, яким і є Ставка. Її завдання полягає не лише у відпрацюванні рішень, але й у забезпеченні їх ефективного впровадження через наявні інституційні механізми.

Склад Ставки визначається функціональними вимогами, пов'язаними із її повноваженнями. Очолює Ставку Голова — Президент України, який за Конституцією є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. При цьому заступники Голови не призначаються, що підкреслює персональну відповідальність Президента за керівництво обороною в особливий період. До складу Ставки обов'язково включаються найвищі посадові особи, відповідальні за оборонний, безпековий і правоохоронний сектори: Прем'єр-міністр України, Міністр оборони, Міністр внутрішніх справ, Голова Служби безпеки України, начальник Генерального штабу, командувач Національної гвардії та Голова Державної прикордонної служби. Окрім того, Президент України має право включати до складу Ставки інших керівників органів державної влади, якщо цього вимагають завдання конкретного періоду.

Для належного виконання своїх функцій у період воєнного стану чи загрози національній безпеці Ставка Верховного Головнокомандувача наділена широкими повноваженнями, що забезпечують її ефективну взаємодію з усією вертикаллю управління в державі. Одним з ключових прав є можливість отримання у встановленому порядку від центральних і місцевих органів виконавчої влади, військового управління та органів місцевого самоврядування

повної та актуальної інформації, необхідної для прийняття стратегічних рішень. Крім того, Ставка має право залучати до своїх засідань керівників органів виконавчої влади різних рівнів, включно з головами рад оборони АР Крим, областей, міст Києва і Севастополя. Це створює можливості для інтеграції регіональних ресурсів і посилення загальнодержавної обороноздатності. Також важливим елементом діяльності Ставки є заслуховування керівників органів, які здійснюють керівництво Збройними Силами, іншими військовими формуваннями та органами спеціального призначення, а також посадовців військового командування. Метою цих слухань є контроль за виконанням мобілізаційних завдань, перевірка стану підготовки до оборонних дій і виконання запланованих заходів у сфері національної безпеки. Особливу увагу також приділено повноваженню Ставки направляти своїх членів безпосередньо до органів військового управління, військових формувань та правоохоронних структур для надання допомоги, оперативного вирішення питань організації оборони, підготовки і ведення бойових або спеціальних операцій [32, с. 111].

Ставка Верховного Головнокомандувача реалізує свої завдання і повноваження через робочий орган – Генеральний штаб Збройних Сил України, який виступає ключовою структурною ланкою у забезпеченні організаційної, аналітичної та координаційної підтримки її діяльності. Генеральний штаб, як головний орган військового управління, акумулює інформацію, здійснює розрахунки, розробляє пропозиції та готує матеріали для прийняття стратегічно важливих рішень, що дозволяє Ставці оперативно реагувати на зміну обстановки в умовах особливого періоду.

Основною організаційною формою функціонування Ставки є засідання, які проводяться під головуванням Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, що ще раз підкреслює його центральну роль у системі оборонного управління держави. Такі засідання є механізмом ухвалення рішень, що мають обов'язковий характер для всієї системи національної безпеки та оборони. В ході засідань відбувається узгодження позицій усіх учасників Ставки, визначення пріоритетів, розподіл

завдань та забезпечення контролю за їх виконанням. Рішення, які приймаються за результатами засідань, мають стратегічне значення і визначають напрями дій державних органів, зокрема Збройних Сил України, інших військових формувань та сил безпеки у сфері оборони. Вони охоплюють як планування та організацію оборонних операцій, так і визначення механізмів забезпечення стійкості держави до зовнішніх загроз.

Натомість питання функціонування Ставки Верховного Головнокомандувача в Україні має низку проблем, пов'язаних із законодавчим регулюванням та нормативним закріпленням її діяльності. Основна складність полягає в тому, що на відміну від конституційно визначених органів влади, таких як Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України чи Генеральний штаб Збройних Сил України, Ставка Верховного Головнокомандувача не має чітко визначеного правового статусу в Конституції України.

Так, у чинному законодавстві України поняття Ставки Верховного Головнокомандувача визначене лише в контексті воєнного стану та опосередковано згадується у Законах України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про оборону України». Водночас вказані нормативно-правові акти не дають вичерпного визначення її правового статусу, функцій, порядку створення та механізмів діяльності. Це створює правову невизначеність, оскільки всі основні рішення про її утворення ухвалюються Указом Президента України, що робить її більше тимчасовим консультативно-координаційним органом, аніж повноцінним елементом системи управління обороною.

Попри те, що Ставка Верховного Головнокомандувача відіграє важливу роль під час війни, відсутні законодавчо закріплені вимоги до її персонального складу, процедур ухвалення рішень та відповідальності її членів. Це означає, що склад Ставки визначається в індивідуальному порядку Президентом України, що може спричиняти ризики недостатньої правової передбачуваності або залежності її функціонування від політичних обставин.

Слід звернути увагу на те, що оскільки Ставка є органом при Верховному Головнокомандувачі, її рішення мають виконавчий характер для всіх військових і безпекових структур. Проте законодавчо не врегульовано механізм їх обов'язковості та відповідальності за їх невиконання. Це може ускладнювати реалізацію стратегічних рішень та призводити до юридичних колізій у випадку розбіжностей між рішеннями Ставки та іншими органами влади.

Наразі Положення про Ставку Верховного Головнокомандувача затверджується виключно Указом Президента України, що робить її нормативну базу змінною та залежною від політичних обставин. Відсутність спеціального закону, який би врегульовував правовий статус, структуру, функції та порядок діяльності цього органу, створює загрозу нестабільності та може ускладнювати її роботу в кризових ситуаціях.

Недосконалість чинного законодавства у сфері оборони України значно ускладнює однозначне трактування ролі та повноважень Ставки Верховного Головнокомандувача як вищого колегіального органу воєнного керівництва в особливий період. Зокрема, відсутність чітких формулювань у правових актах породжує плутанину щодо того, чи охоплює стратегічне керівництво Президента України лише діяльність Збройних Сил, інших військових формувань і правоохоронних органів, чи також стосується ширшого комплексу заходів із забезпечення оборони держави загалом. Такі розбіжності у розумінні меж компетенції Ставки суттєво обмежують ефективність її роботи, особливо в умовах реальної загрози національній безпеці. Аналіз законодавства показав наявність дублювання норм, відсутність взаємоузгодженості між окремими актами та нечіткість термінології, що створює труднощі в реалізації функцій стратегічного керівництва в умовах воєнного стану [72, с. 348].

У зв'язку із вищенаведеним, слушною є позиція В. Топольницького, який підкреслює важливість якісного законодавчого регулювання військових правовідносин для забезпечення ефективної оборони держави. Він вважає, що чітке визначення основних дефініцій у сфері оборони є необхідною умовою для створення належної правової бази, яка б дозволила забезпечити надійний захист

суверенітету та територіальної цілісності України. Адже тільки через правове врегулювання можна створити чітку структуру, що сприятиме ефективному функціонуванню сил оборони, їх координації, а також виконанню відповідних стратегічних завдань, що в умовах збройної агресії є надзвичайно важливим [71, с. 234].

Тому для вирішення проблем законодавчого регулювання та нормативного закріплення Ставки Верховного Головнокомандувача пропонується:

1. Прийняти спеціальний закон або внести зміни до чинних нормативно-правових актів – чітко визначити функції, повноваження, склад і порядок ухвалення рішень Ставки.

2. Удосконалити механізм підзвітності та виконання її рішень – запровадити чіткі юридичні процедури, що забезпечуватимуть їхню імперативність для всіх органів виконавчої влади та військових структур.

3. Забезпечити стабільність її діяльності – закріпити основні положення про її функціонування не лише на рівні указів, а й у нормативних актах вищого рівня.

Таким чином, проблема адміністративно-правового статусу Ставки Верховного Головнокомандувача у світлі законодавчого регулювання є однією з ключових у сфері національної безпеки України. Її вирішення через правове закріплення дозволить зробити цей орган ефективним інструментом стратегічного керівництва обороною держави в умовах війни.

3.2. Генеральний штаб Збройних Сил України в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України

Постійна загроза національній безпеці України, державному суверенітету, територіальній цілісності, безпеці громадян України – щоденний виклик сектору безпеки і оборони. У стримуванні збройної агресії проти України провідну роль відіграють Збройні Сили України. Конституція України визначає, що «Оборона

України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України» [26].

Захист національних інтересів, як безумовна необхідність для створення умов існування і розвитку особи, суспільства і держави є головною метою державної політики з питань національної безпеки яка нерозривно пов'язана із спрямованістю публічного адміністрування у сфері національної безпеки [31, с. 27].

Сутність і роль Збройних Сил України характеризуються особливостями їхньої правової природи, тими правовими зв'язками та якостями, які реалізуються через покладені на збройні сили функції та завдання в системі публічного управління.

На думку О. Скакун, збройні сили – це військова державна структура, призначена для оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості [65, с.163].

В. Пашинський вважає, що Збройні Сили України – це специфічна мілітаризована державна структура, яка створена з метою відстоювання національних інтересів України, забезпечення цілісності та недоторканості державних кордонів і суверенітету держави шляхом підготовки військовослужбовців до збройного захисту й здійснення захисту країни в разі збройної агресії або збройного конфлікту як усередині держави, так і зовні [42, с. 103]

Узагальнюючи питому кількість підходів до визначення адміністративно-правового статусу Збройних Сил України, слушно виокремити, що «Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України – це закріплене та регульоване адміністративно-правовими нормами становище Збройних Сил України у сфері забезпечення національної безпеки і оборони України, що виражається у визначеному місці та призначенні Збройних Сил України в системі суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони та суспільстві й державі загалом, цілях і завданнях, організаційно-функціональній структурі,

комплексі кореспондуючих прав та обов'язків, формах і методах діяльності, охоплених сферою компетенції, та повноважень Збройних Сил України у галузі національної безпеки і оборони [70].

При цьому варто акцентувати увагу саме на структурі Збройних Сил України. Збройні Сили України є складною організаційною структурою, що включає кілька рівнів управління та різноманітні підрозділи, кожен з яких виконує специфічні функції в забезпеченні національної безпеки та оборони країни. Загальна структура ЗСУ побудована таким чином, що забезпечує ефективне стратегічне, оперативне та тактичне управління військовими силами в умовах мирного часу та в умовах воєнного стану. Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про Збройні сили України» структуру Збройних сил України складає [51]:

1) Генеральний штаб Збройних Сил України – є найвищим органом військового управління, який відповідає за загальне стратегічне керівництво, планування та управління силами і засобами ЗСУ. Він здійснює координацію всіх видів і родів військ, а також забезпечує їх готовність до виконання поставлених завдань.

2) Командування об'єднаних сил Збройних Сил України відповідає за забезпечення ефективного використання комбінованих сил національної оборони в межах оперативного управління. Це дозволяє адаптувати війська до специфічних умов боротьби, зокрема, при проведенні великих або складних військових операцій, які потребують інтеграції різних видів і родів військ.

До видів Збройних Сил України належать: Сухопутні війська, які забезпечують наземний захист держави; Повітряні Сили, які відповідають за оборону повітряного простору; Військово-Морські Сили, що здійснюють оборону морських кордонів та проводять операції на воді.

Окремі роди сил Збройних Сил України є спеціалізованими підрозділами, що забезпечують виконання конкретних функцій: а) сили спеціальних операцій, що виконують високоспеціалізовані місії на передовій та в тилу противника; б) сили безпілотних систем, які займаються веденням розвідки та здійсненням

ударних операцій з використанням безпілотних літальних апаратів; в) сили територіальної оборони, які забезпечують оборону на локальному рівні та активно залучають місцеве населення до захисту країни; г) сили логістики та Сили підтримки, що відповідають за забезпечення та підтримку бойових підрозділів на всіх етапах операцій; д) медичні сили, які займаються евакуацією та наданням медичної допомоги постраждалим у бойових умовах.

В свою чергу, окремі роди військ Збройних Сил України, такі як Десантно-штурмові війська та Війська зв'язку та кібербезпеки, забезпечують оперативну мобільність, з'єднання та захист комунікацій в умовах війни, а також здійснюють кіберзахист державних і військових інформаційних систем.

Також організаційно Збройні Сили України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, що забезпечують навчання та підготовку військових кадрів, а також установ та організацій, які виконують підтримуючі функції.

Як наголошує В. Сокурєнко, Генеральний штаб Збройних Сил України відіграє ключову роль у військовому управлінні держави, забезпечуючи стратегічне керівництво, організацію оборони та координацію дій усіх складових сил оборони. Він розробляє плани застосування Збройних Сил України, здійснює оперативне керівництво військами, організовує мобілізаційну підготовку та забезпечує взаємодію між військовими формуваннями, іншими силовими структурами та міжнародними партнерами. Генеральний штаб Збройних Сил України функціонує відповідно до Конституції України, законодавства у сфері оборони та військового будівництва, а також підпорядковується Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України (Президенту України), виконуючи завдання, визначені Міністром оборони України [66, с. 74-75].

Враховуючи вищенаведену позицію, слід вказати, що завдання Генерального штабу Збройних Сил України мають стратегічне значення для забезпечення обороноздатності країни та реалізації державної політики в галузі оборони. Одним із основних напрямків його діяльності є участь у формуванні та

реалізації національної стратегії безпеки, зокрема воєнної безпеки. Генеральний штаб бере активну участь у розробці та впровадженні державної політики у сфері оборони, визначаючи ключові напрямки розвитку Збройних Сил України, а також заходи щодо забезпечення ефективного оборонного планування. Тобто, не лише стратегічне планування, але й координацію дій органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та інших складових сил оборони для забезпечення виконання державних оборонних завдань.

Крім того, Генеральний штаб здійснює стратегічне планування застосування Збройних Сил України та інших компонентів сил оборони, організовує їх підготовку до виконання визначених завдань. Такі заходи включають розробку програм навчання, тренувань і перевірки готовності до дій в умовах реальних загроз. Генеральний штаб також активно контролює і координує підготовку інших складових сил оборони, зокрема національної гвардії та силових структур, для досягнення єдності в оборонному процесі.

Окремо важливим завданням є планування заходів, спрямованих на розвиток, технічне оснащення та всебічне забезпечення Збройних Сил, що включає в себе не лише вдосконалення технічного оснащення, а й заходи з покращення бойових спроможностей та логістичного забезпечення. Генеральний штаб також здійснює постійний контроль за станом готовності Збройних Сил і інших складових сил оборони до виконання завдань, що визначаються в рамках оборонного планування, передбаченого для передачі в підпорядкування Головнокомандувачу.

В Указі Президента України «Про Генеральний штаб Збройних сил України» від 30.01.2019 р. Генеральний штаб наділений широким спектром повноважень, зокрема:

1. Організація стратегічного планування – розробка та реалізація стратегічних планів щодо оборони держави, визначення напрямів військової політики, зокрема підготовка та реалізація плану оборони України, планування застосування Збройних Сил у воєнний та мирний час.

2. Керівництво оперативною діяльністю Збройних Сил – організація командування військовими частинами та підрозділами, координація їх діяльності під час виконання бойових завдань, проведення операцій з оборони держави, зокрема у взаємодії з іншими складовими сил оборони.

3. Мобілізаційне планування та підготовка резерву – розробка заходів мобілізаційної готовності, організація формування та підтримки боєздатності резервістів, визначення потреб у доукомплектуванні Збройних Сил особовим складом у разі загострення безпекової ситуації.

4. Контроль за бойовою готовністю військ – оцінка рівня підготовки військових частин, перевірка їхньої боєготовності, організація навчань та тренувань для підвищення рівня взаємодії підрозділів та покращення оперативних можливостей армії.

5. Організація логістичного та технічного забезпечення – планування та здійснення заходів щодо озброєння, військової техніки, матеріально-технічного забезпечення військових частин, а також управління фінансовими ресурсами, спрямованими на підтримання боєздатності армії.

6. Співпраця з міжнародними партнерами – координація військово-технічного співробітництва з країнами-партнерами, інтеграція в систему колективної безпеки НАТО, організація спільних навчань та заходів міжнародного рівня.

7. Розвиток системи військового управління – впровадження сучасних підходів до управління військами, цифровізація процесів, посилення кібербезпеки та інформаційної захищеності, а також розвиток новітніх технологій у сфері оборони.

8. Координація діяльності інших складових сил оборони – забезпечення узгодженості дій між Збройними Силами, Національною гвардією, Державною прикордонною службою, Службою безпеки України та іншими військовими формуваннями під час реалізації оборонних завдань.

9. Забезпечення воєнного стану та територіальної оборони – організація заходів у разі введення воєнного стану, підготовка стратегічного резерву,

координація роботи сил територіальної оборони для захисту критичної інфраструктури та підтримання правопорядку [56].

Здійснивши аналіз функцій Генерального Штабу Збройних Сил України та повноваження Президента України як Головнокомандувача Збройними силами України слід диференціювати роль Генерального штабу у механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Так, роль Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України є важливою складовою національної безпеки та оборони держави. Відповідно до Конституції України, Президент очолює оборонну політику, здійснює керівництво Збройними Силами та забезпечує реалізацію державної військової доктрини. Генеральний штаб Збройних Сил України є основним органом, який допомагає Президенту в реалізації цих повноважень, виконуючи функції оперативного управління військами, планування та організації оборони країни.

Генеральний штаб виступає як стратегічний орган управління військовими силами, який безпосередньо взаємодіє з Президентом у питаннях забезпечення національної обороноздатності. При цьому, Генеральний штаб здійснює підготовку та проведення оперативних і стратегічних заходів, спрямованих на виконання указів та наказів Президента, зокрема щодо організації оборони держави, стратегічного розгортання військових сил, реагування на загрози національній безпеці та координації з іншими державними органами. Важливою функцією є також координація військових операцій у разі необхідності мобілізації та застосування сил оборони.

Процес реалізації повноважень Президента як Верховного Головнокомандувача здійснюється через регулярні консультації та зв'язки між Главою держави та Генеральним штабом. Президент затверджує стратегії національної безпеки, концепції використання військових сил і ключові оборонні документи. Водночас Генеральний штаб надає рекомендації та аналізує військову ситуацію для ухвалення рішень на вищому рівні. Таким чином,

Генеральний штаб є основним інструментом у реалізації функцій Президента щодо керівництва обороною та Збройними Силами.

Крім того, Генеральний штаб сприяє імплементації воєнно-стратегічної політики, спрямованої на підвищення боєздатності Збройних Сил України, адаптацію військових сил до нових загроз та викликів, зокрема у контексті гібридних воєн та сучасних військових технологій. Це включає в себе організацію навчань, формування мобілізаційного резерву, вдосконалення структури Збройних Сил і розвиток їхніх компонентів. Рішення Генерального штабу, відповідно до указів Президента, мають прямий вплив на операційну готовність та ефективність Збройних Сил.

Взаємодія між Президентом і Генеральним штабом під час воєнного стану відбувається через щоденні наради, засідання Ставки Верховного Головнокомандувача, яка є головним органом управління оборонними заходами. Структура Ставки включає керівництво держави, військове командування, представників силових структур та уряду. Вона приймає рішення щодо оперативного реагування на загрози, визначає тактику та стратегію бойових дій, розподіл ресурсів і міжнародну військову підтримку [7, с. 7].

Одним із ключових аспектів взаємодії є забезпечення інформаційного обміну між Генеральним штабом та Президентом, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у бойовій обстановці. Президент отримує доповіді про стан Збройних Сил, потреби у додаткових ресурсах, загальну ситуацію на фронті та всередині країни, після чого ухвалює відповідні рішення та надає розпорядження. Генеральний штаб, у свою чергу, реалізує ці рішення через систему командування, забезпечує зв'язок із бойовими підрозділами, організовує наступальні чи оборонні операції.

Крім того, під час воєнного стану Президент здійснює дипломатичну діяльність, спрямовану на отримання міжнародної військової допомоги, координацію санкційної політики проти агресора, зміцнення обороноздатності країни за рахунок співпраці з міжнародними партнерами. Генеральний штаб,

своєю чергою, адаптує військові плани до отриманих озброєнь, визначає пріоритети їхнього використання та інтеграцію в загальну військову стратегію.

Таким чином, взаємодія Президента та Генерального штабу під час воєнного стану є важливою для управління обороною країни, забезпечення ефективності Збройних Сил і досягнення стратегічних військових цілей. Вона базується на чіткій вертикалі військово-політичного керівництва, оперативному прийнятті рішень і координації дій між усіма структурами, залученими до оборони України.

3.3. Рада національної безпеки і оборони України в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України

Останнім часом питання національної безпеки і оборони є дуже актуальними для України, оскільки наша держава перебуває в стані військового конфлікту. Національна безпека в першу чергу повинна бути спрямована на захист народу від зовнішніх і внутрішніх факторів. Сучасна демократична держава, що діє на підставі конституційних норм, має право захистити себе та суспільство, якому ця держава служить, від втручання інших держав або від втручання в законно існуючий державний устрій.

Одним із найважливіших органів, покликаних забезпечувати національну безпеку України, є Рада національної безпеки і оборони України.

Відповідно до статті 107 Конституції України, Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом при Президентові України, що займається питаннями національної безпеки та оборони [26]. Президент України очолює Раду національної безпеки і оборони України, а її рішення вводяться в дію указами Президента. Це свідчить про те, що Рада національної безпеки і оборони України відіграє ключову роль у формуванні та реалізації політики безпеки держави.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Вона координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки та оборони, а її рішення вводяться в дію указами Президента [58]. В цьому аспекті Рада національної безпеки і оборони України відіграє ключову роль у формуванні та реалізації державної політики в сфері безпеки, розглядає питання захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, боротьби з гібридними загрозами, стратегічного планування у військовій, економічній, енергетичній та інформаційній сферах. Особливо важливе значення діяльність РНБО має під час воєнного стану, коли вона координує заходи оборони, мобілізації, санкційної політики та міжнародної військової допомоги.

Роль Ради національної безпеки і оборони України, на сьогоднішній день в нових політичних умовах помітно зростає, а покладені на неї повноваження виходять далеко за межі компетенції дорадчої структури. Вона виступає не тільки координаційним органом з питань національної безпеки і оборони, але й є виразником важливих політичних рішень, які виносяться у формі відповідних пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони.

Як наголошує А. Ковальчук нині Рада національної безпеки та оборони України є спеціалізованим державним органом з конституційним статусом, який є органічною частиною системи влади президента і покликаний забезпечувати одну з найважливіших конституційних функцій Президента України – гарантувати державу незалежність та національну безпеку держави [19, с. 87].

При дослідженні адміністративно-правового статусу Ради національної безпеки і оборони України необхідно відмітити, що за своїми характеристиками характером він є галузевим статусом окремого суб'єкта владних повноважень, що ґрунтується на загальному конституційному та родовому статусах. Тобто адміністративно-правовий статус зазначеного суб'єкта

владних повноважень обумовлений конституційними положеннями та правовим регулюванням сфери суспільних відносин щодо адміністрування національної безпеки та оборони в Україні.

Оскільки адміністративно-правовий статус є досить складною категорією, що характеризується системністю, універсальністю та комплексністю, в діяльності Ради національної безпеки і оборони України він відіграє важливу роль, адже за допомогою визначаються сукупність прав і обов'язків, а також гарантії їх реалізації, визначаються принципи взаємодії зазначеного органу з іншими органами публічної адміністрації та місце в системі публічної адміністрації.

Важливим елементом адміністративно-правового статусу Ради національної безпеки і оборони України є його структура, яку слід відрізнити від її персонального складу. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» у Розділі III виокремлює ці дві споріднені, але не тотожні категорії.

Наприклад, Д. Дашковська зазначає, що під складом Ради національної безпеки і оборони України слід розуміти її персональний склад, що зазначено ст. 107 Конституції України за дискретними повноваженнями, а структура цього органу має розумітися як внутрішня, взаємоузгоджена ієрархічна побудова, представлена не лише складом Ради, а й Секретарем та Апаратом Ради [13, с. 699].

Про те, що Ради національної безпеки і оборони України є ефективним інструментом забезпечення реалізації повноважень Президента України у сфері забезпечення національної безпеки і оборони держави, свідчить той факт, що зазначений орган безпосередньо очолює Президент України.

Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України визначається Президентом України, але Конституція України також конкретно визначає персональний склад цього органу за певними посадами у державних органах. Окрім цього персональний склад деталізується в указах Президента,

зокрема Указі «Про склад Ради національної безпеки і оборони України» від 29.03.2024 року [60] (рис. 1.5.)

Рис. 1.5. Склад Ради національної безпеки і оборони

Так, відповідно до законодавства України, Секретар Ради національної безпеки і оборони виконує ключову роль в організації роботи цього органу, координує підготовку та реалізацію його рішень, а також здійснює контроль за їх виконанням. Він призначається та звільняється Президентом України, що підкреслює особливу роль глави держави у формуванні безпекової політики. Також важливо, що його заступники можуть бути як цивільними особами, так і військовослужбовцями, що дозволяє залучати фахівців з різним досвідом до ухвалення стратегічних рішень у сфері національної безпеки. Це відображає гнучкість системи управління безпекою та адаптацію до сучасних викликів.

Секретар Ради національної безпеки і оборони України у відповідності до Указу Президента «Про питання Апарату Ради національної безпеки і оборони» має наступні повноваження пов'язані із підготовкою стратегічних та оперативних рішень у сфері національної безпеки та оборони. Зокрема, він відповідає за розробку та внесення пропозицій до планів діяльності Ради національної безпеки і оборони України, організацію засідань, координацію тимчасових міжвідомчих комісій та робочих органів. Важливою функцією Секретаря є внесення на розгляд Президента України проєктів рішень Ради національної безпеки і оборони України та відповідних указів щодо їх впровадження, що свідчить про його активну участь у процесі прийняття стратегічно важливих рішень. Крім того, він звітує перед Президентом і членами Ради національної безпеки і оборони України про стан виконання ухвалених рішень, що забезпечує контроль і відповідальність у сфері національної безпеки. Секретар також подає рекомендації органам виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо питань безпеки й оборони, а за необхідності ініціює питання про притягнення до відповідальності посадових осіб за невиконання або неналежне виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України [44]. Таким чином, він виконує функцію не лише організатора та координатора, а й механізму контролю за дотриманням державної безпекової політики, що робить його посаду однією з ключових у системі управління національною безпекою України.

Секретар Ради національної безпеки і оборони України безпосередньо керує діяльністю Апарату Рада національної безпеки і оборони України, який виконує організаційне, аналітичне та інформаційне забезпечення роботи цього органу. Апарат Ради національної безпеки і оборони України відіграє ключову роль у підготовці матеріалів для засідань, розробці аналітичних документів, моніторингу безпекової ситуації та координації виконання ухвалених рішень. Він також відповідає за інформаційне супроводження політики Ради національної безпеки і оборони України, забезпечення взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, експертними структурами та міжнародними партнерами [17, с. 98].

Через підпорядкування Апарату Секретарю Ради національної безпеки і оборони України забезпечується оперативність і злагодженість роботи всього механізму Ради національної безпеки. Це дає можливість ефективно реагувати на виклики та загрози, що стоять перед державою, а також здійснювати контроль за виконанням рішень, прийнятих Президентом і членами Ради національної безпеки і оборони України.

Апарат Ради національної безпеки і оборони України має широкі повноваження, що охоплюють як організаційно-аналітичну, так і координаційну діяльність у сфері національної безпеки та оборони. Його функції включають підготовку проєктів рішень Ради національної безпеки і оборони України, аналіз та прогнозування загроз, забезпечення моніторингу виконання ухвалених рішень, а також координацію діяльності державних органів у сфері безпеки (рис 1.6.).

Рис. 1.6. Склад Ради національної безпеки і оборони

[розроблено автором]

Отже, Рада національної безпеки і оборони України є колегіальним органом державної влади зі спеціальними повноваженнями, основним завданням якого є координація діяльності публічної адміністрації у сфері національної безпеки і оборони України. Персональний склад даного органу визначається Президентом України шляхом видання указу, одночасно, частина членів призначається за посадою, інша частина – особисто Президентом України.

Проведений аналіз структури та основних структурних елементів зазначеного органу свідчить про те, що в Раді національної безпеки і оборони України існує ієрархічна структуру, яка представлена Головою, Секретарем, її членами та Апаратом, а між ними існують усталені структурні, доктринальні та інші зв'язки, які покликані забезпечити діяльність даного органу у сфері забезпечення національної безпеки та оборони в державі.

Для більш ґрунтовного аналізу взаємодії Президента України та Ради національної безпеки і оборони України слід звернутися до зарубіжного досвіду функціонування такого органу. Порівнюючи повноваження Рад національної безпеки та оборони в різних державах, можна відзначити певні спільні риси та відмінності в їхніх компетенціях. Рада Безпеки Республіки Косово, відповідно до Конституції цієї країни, тісно співпрацює з Президентом і Урядом у формуванні стратегії національної безпеки. Її головна функція – розробка стратегічних документів та надання консультацій з питань безпеки, що свідчить про дорадчий характер цього органу [24, с. 156]. Натомість Рада оборони і безпеки Чорногорії має значно ширші повноваження, які включають не лише стратегічне планування, а й безпосереднє управління збройними силами. Вона ухвалює рішення про командування армією, оцінює безпекову ситуацію в країні, ухвалює рішення про застосування відповідних заходів та має право призначати і звільняти військових посадовців. Крім того, цей орган може ініціювати введення воєнного чи надзвичайного стану, а також пропонувати використання армії в міжнародних операціях [24, с. 311].

Згідно з ч. 3 ст. 118 Конституції Турецької Республіки, Рада національної безпеки Туреччини виконує консультативну роль у формулюванні, визначенні та реалізації політики національної безпеки. Це означає, що Рада надає Президентові Республіки важливі рекомендації щодо забезпечення національної безпеки країни, а також щодо міжнародної координації в цих питаннях. Однак, хоча Рада національної безпеки має значний вплив на розробку політики безпеки, рішення цієї Ради носять консультативний характер, тобто остаточне рішення та оцінка щодо їх реалізації належать Президентові Туреччини. Президент, згідно з цією нормою, оцінює ці консультативні рішення Ради національної безпеки і приймає остаточні рішення щодо заходів, необхідних для збереження державної незалежності, а також забезпечення миру та безпеки на міжнародному рівні. Це дає Президентові значну роль у визначенні курсу національної безпеки, але зважаючи на те, що Рада національної безпеки є важливим дорадчим органом, вона безпосередньо впливає на формулювання стратегій безпеки та інших відповідних політик [22, с. 335].

Згідно зі ст. 135 Конституції Республіки Польща, Рада Національної Безпеки є дорадчим органом у сфері внутрішньої та зовнішньої безпеки держави. Тобто, Рада надає Президенту Польщі та уряду рекомендації і пропозиції щодо стратегічних питань національної безпеки, що включають як внутрішні загрози (наприклад, тероризм, організована злочинність), так і зовнішні виклики (загрози з боку інших держав або міжнародні конфлікти). Рада Національної Безпеки відіграє важливу роль у формуванні загальної політики безпеки держави, але її повноваження мають консультативний характер. Рішення, які вона пропонує, не є обов'язковими для виконання, однак вони є важливими для ухвалення стратегічних рішень [23, с. 193].

Згідно з частиною 3 статті 100 Конституції Республіки Болгарія, Президент очолює Консультативну раду національної безпеки, статус якої визначається законом. Це означає, що хоча Консультативна рада є важливим органом для забезпечення національної безпеки, її повноваження і структура залежать від спеціального законодавчого акта, що визначає деталі її функціонування [21, с. 47].

У свою чергу, в Естонії, відповідно до ч. 2 ст. 127 Конституції, Рада державної оборони при Президентові Республіки також є дорадчим органом. Склад та завдання цієї Ради визначаються законом, що вказує на важливість законодавчого регулювання для її ефективної роботи [21, с. 143].

Тому можна говорити про те, що Рада національної безпеки і оборони України займає ключову роль в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, що закріплено Конституцією України (рис 1.7.).

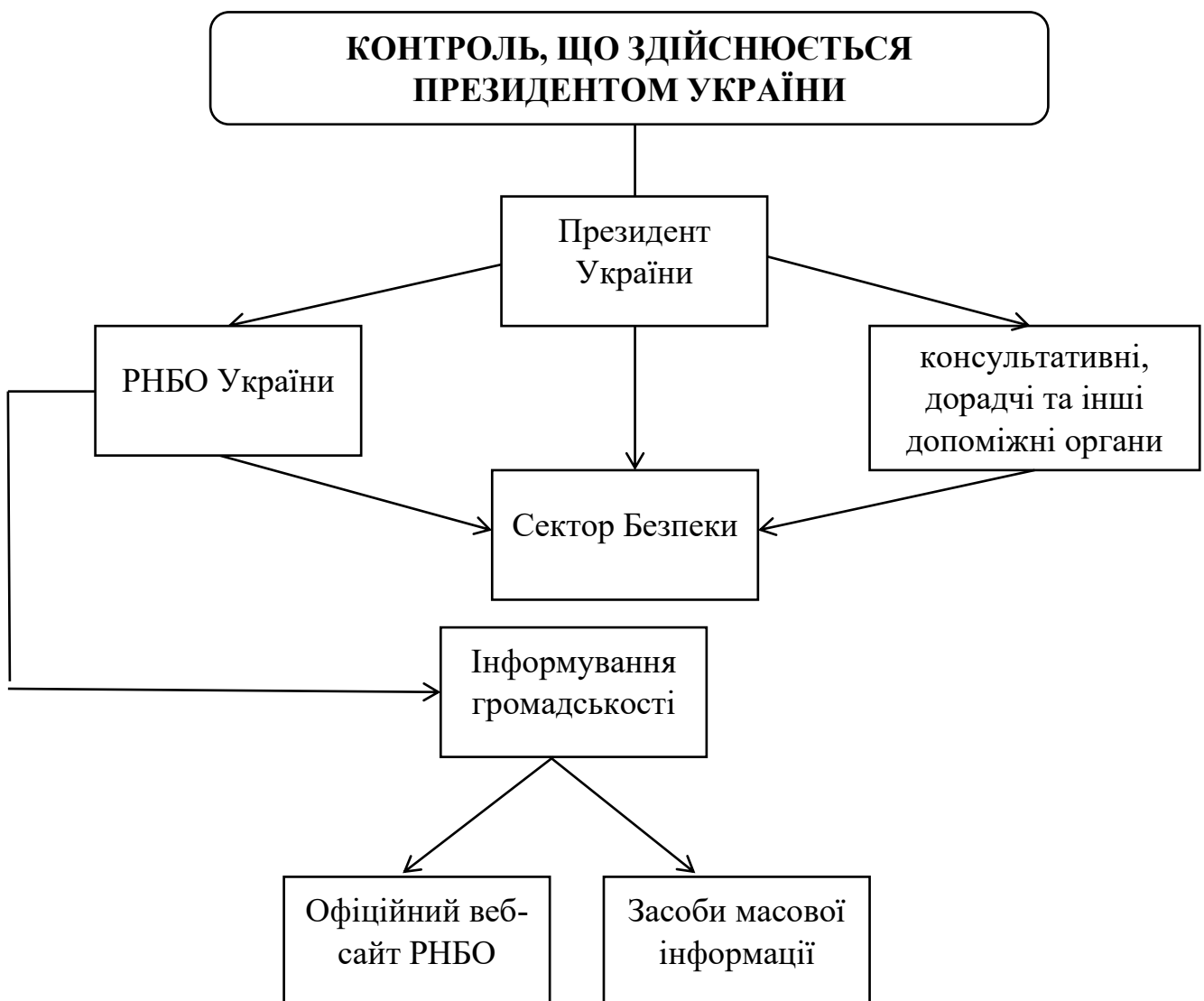

Рис 1.7. Контроль, що здійснюється Президентом України

І. Омелько вказує, що згідно з Конституцією України, Президент, як Верховний Головнокомандувач, має безпосереднє керівництво Збройними Силами та визначає основні напрями оборонної політики держави. Рада національної безпеки і оборони України в цьому процесі виконує функцію консультативно-координаційного органу, що допомагає Президенту у визначенні стратегічних напрямів оборонної політики та оперативного реагування на загрози національній безпеці. Через Раду національної безпеки і оборони України відбувається координація діяльності органів влади, силових структур та інших державних інституцій, що стосуються обороноздатності України [37, с. 168].

Рада національної безпеки і оборони України розробляє та ухвалює рішення, які можуть мати безпосередній вплив на оборонну політику, зокрема щодо мобілізації ресурсів, підготовки та модернізації Збройних Сил, а також щодо використання військових сил у разі загрози національній безпеці. У разі необхідності, РНБО ініціює введення надзвичайного стану або інших заходів, що сприяють зміцненню обороноздатності країни.

Президентові надаються рекомендації та пропозиції щодо стратегічних питань через Раду, що забезпечує його інформування про поточний стан безпеки та оборони, а також надає можливість здійснювати швидке реагування на нові виклики. Завдяки такій ролі Рада національної безпеки і оборони України стає важливим елементом в реалізації президентських повноважень, зокрема у забезпеченні боєздатності та оперативної готовності Збройних Сил України для захисту національних інтересів.

3.4. Кабінет Міністрів України та Міністерство оборони України в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України

Кабінет Міністрів України та Міністерство оборони України відіграють важливу роль у механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Згідно з Конституцією України, Президент є Верховним Головнокомандувачем, що надає йому особливі

повноваження у сфері оборони, зокрема керівництво Збройними Силами та визначення стратегічних напрямів розвитку військової політики. Однак ці повноваження реалізуються не тільки через безпосередні рішення Президента, а й через взаємодію з Кабінетом Міністрів та Міністерством оборони, які здійснюють практичне виконання прийнятих рішень у галузі оборони. У цьому контексті Кабінет Міністрів та Міністерство оборони утворюють необхідний механізм для забезпечення ефективного виконання функцій Верховного Головнокомандувача, сприяючи комплексному підходу до стратегічного управління національною безпекою та обороною України.

Перш за все слід вказати, що Основний Закон України чітко розділяє владу в держави на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Специфіка органів виконавчої влади полягає в тому, що саме завдяки їх діяльності відбувається практичне застосування нормативно-правових актів в суспільне життя, здійснюються управлінські процеси. Іншими словами, виконавча влада втілює теоретичні положення законодавчих актів в реальному практичному вимірі [10, с. 91].

Як стверджує З. Гбур відповідальність Кабінету Міністрів України перед парламентом та Президентом є важливим елементом системи стримувань і противаг у державному управлінні. Вона проявляється у механізмах призначення, підзвітності та можливості відставки уряду. Зокрема, відповідно до Конституції України, Прем'єр-міністр призначається Верховною Радою за поданням Президента, що свідчить про взаємопов'язаність виконавчої та законодавчої гілок влади. Президент України, як глава держави відіграє ключову роль у формуванні та функціонуванні уряду. Він не лише подає кандидатуру Прем'єр-міністра, а й має повноваження щодо призначення та звільнення окремих міністрів, таких як Міністр оборони та Міністр закордонних справ. Таким чином, Кабінет Міністрів України перебуває у складній системі відповідальності перед двома інституціями — Верховною Радою України та Президентом України, що сприяє збалансованому розподілу влади та контролю за діяльністю уряду [9] (рис. 1.8.).

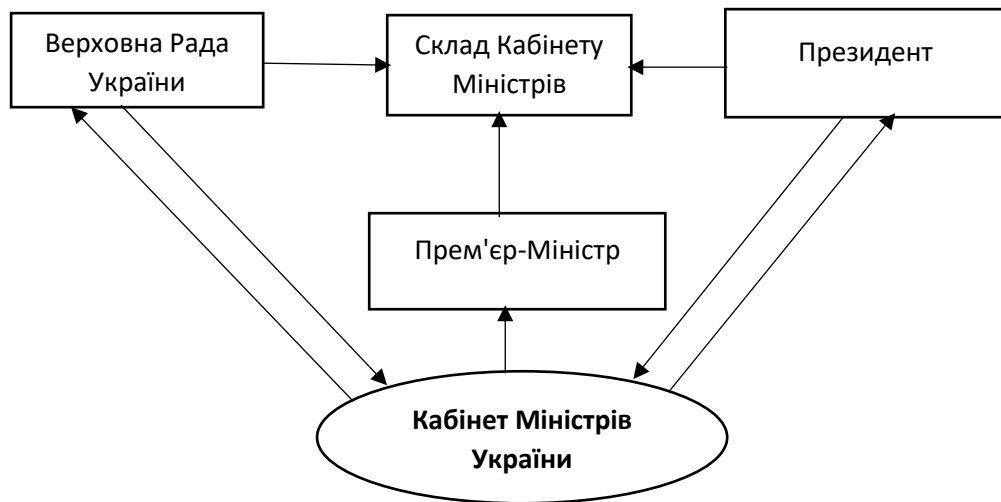

Рис. 1.8. Взаємодія гілок влади

Кабінет Міністрів України є вищим у системі органів виконавчої влади, який забезпечує державний суверенітет й економічну самостійність України, права і свободи людини і громадянина, національну безпеку України [26].

Значну роль в забезпеченні реалізації мети запровадження адміністративно-правового режиму воєнного стану відіграє система органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України. Діяльність цих органів має вторинний, підзаконний, виконавчо-розпорядчий характер, оскільки вони здійснюють свої функції на підставі та на виконання закону. Але, реалізуючи свою компетенцію, виконуючи положення законів та підзаконних нормативноправових актів інших державних органів, органи виконавчої влади мають повноваження розпоряджатися з конкретних питань і приймати підзаконні нормативні акти [1, с. 76], в тому числі в сфері забезпечення правового режиму воєнного стану.

Коло повноважень Уряду України в сфері забезпечення адміністративноправового режиму воєнного стану закріплене в ряді нормативно-правових актів. Відповідно до Конституції України, Кабінет Міністрів України, зокрема: забезпечує державний суверенітет та виконання Конституції і законів України, актів Президента України; вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема і в умовах правового режиму воєнного стану; здійснює заходи щодо забезпечення

обороздатності і національної безпеки України; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади.

Конституційні повноваження Кабінету Міністрів України деталізуються положеннями Закону України «Про Кабінет Міністрів України», згідно яким до повноважень цього суб'єкта у сфері національної безпеки та оборони належать, зокрема, здійснення заходів щодо: охорони та захисту державного кордону України і території України, зміцнення національної безпеки України, забезпечення боєздатності Збройних Сил України; вжиття заходів щодо забезпечення обороноздатності України, оснащення Збройних Сил України; забезпечення стійкості критичної інфраструктури до ідентифікованих загроз і небезпек; визначення пріоритетного напрямку розвитку оборонно-промислового комплексу та інші [52].

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про національну безпеку України» Кабінет Міністрів України має повноваження щодо проведення комплексного огляду сектору безпеки й оборони. Такий огляд охоплює проведення: оборонного огляду, огляду громадської безпеки та цивільного захисту, огляду оборонно-промислового комплексу, огляду розвідувальних органів України, огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури. Кабінет Міністрів України організовує, контролює та попередньо схвалює результати їх проведення [53].

Відповідно до ст. 117 Конституції України, Кабінет Міністрів України, в межах своєї компетенції, видає постанови й розпорядження, які є обов'язковими до виконання [26]. Крім того, згідно зі ст. 29 Закону України «Про Національну безпеку України» Кабінет Міністрів України за результатами розгляду вносить Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України до Ради національної безпеки й оборони України для схвалення та подальшого затвердження указом Президента України [53]. Відповідно до ст. 33 цього Закону державні органи, відповідальні за формування й реалізацію державної політики у сферах національної безпеки:

вносять у встановленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України та Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо стратегічних документів у сферах національної безпеки й оборони, а також із коригування державних цільових оборонних (правоохоронних, розвідувальних та інших) програм [53].

Аналізуючи нормативно-правові акти, можна стверджувати про те, що Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил має стратегічні повноваження у сфері оборони, серед яких визначення воєнної доктрини держави, керівництво Збройними Силами, введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України, а також ухвалення ключових рішень щодо застосування Збройних Сил України, запровадження воєнного або надзвичайного стану. Водночас реалізація цих рішень неможлива без участі Кабінету Міністрів України, який виконує роль адміністративно-виконавчого механізму для забезпечення обороноздатності країни.

Кабінет Міністрів України у сфері оборони та безпеки забезпечує організацію матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення Збройних Сил, а також здійснює управління силами безпеки та спеціальними органами. Уряд, зокрема, виконує такі функції: розробка і реалізація державної військової політики, забезпечення виконання військового бюджету, організація мобілізації, визначення обсягів оборонного замовлення, контроль за виконанням рішень Президента у сфері оборони. Міністерство оборони України, яке є частиною Кабінету Міністрів, безпосередньо реалізує політику оборони, забезпечує стратегічне планування, розвиток військової інфраструктури та підготовку військ [12, с. 80].

Особливістю цієї взаємодії є те, що Кабінет Міністрів підзвітний Верховній Раді, але у питаннях оборони окремі рішення залежать від Президента. Наприклад, Міністр оборони України за поданням Президента України призначається та звільняється Верховною Радою України, що створює унікальний баланс між виконавчою владою та главою держави. У мирний час Міністр оборони виконує адміністративні та політичні функції,

забезпечуючи цивільний контроль над армією, тоді як у період воєнного стану або збройної агресії функції управління можуть зосереджуватися безпосередньо в руках Президента через Генеральний штаб Збройних Сил.

Також важливу роль у механізмі взаємодії Кабінету Міністрів і Президента відіграє Рада національної безпеки і оборони України, яка координує заходи у сфері оборони, розглядає загрози національній безпеці та ухвалює відповідні рішення. Президент вводить у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України своїм указом, а їх виконання забезпечує Кабінет Міністрів України та відповідні міністерства.

В умовах війни або загрози національній безпеці ця взаємодія набуває ще більшої важливості, оскільки від оперативності та ефективності прийняття рішень залежить здатність держави протистояти викликам. Кабінет Міністрів України забезпечує ресурси та координацію дій виконавчих органів, а президент ухвалює стратегічні рішення щодо застосування військової сили, міжнародного військового співробітництва та забезпечення обороноздатності країни.

Таким чином, взаємодія між Кабінетом Міністрів України та Президентом України як Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України є складною, проте ефективною системою розподілу відповідальності, що забезпечує обороноздатність держави. Президент здійснює стратегічне керівництво, а уряд забезпечує практичне виконання рішень, що дозволяє ефективно реагувати на загрози та забезпечувати захист державного суверенітету та територіальної цілісності України.

В свою чергу, Міністерство оборони України здійснює управління Збройними Силами України на підставі вказівок та рішень Президента. Воно відповідає за реалізацію оборонної політики, мобілізацію ресурсів, підготовку та оснащення військ, а також за координацію дій сил оборони країни. Міністерство оборони, як виконавчий орган, несе відповідальність за забезпечення виконання наказів та стратегічних рішень, ухвалених Президентом.

С. Стецюк, аналізуючи місце Міністерства оборони України у системі центральних органів виконавчої влади, наголошує на тому, що це відомство перебуває в процесі глибоких реформ. Основною метою цих змін є створення ефективної організаційної структури, здатної адаптуватися до сучасних вимог оборонної політики та забезпечити необхідний рівень обороноздатності держави. Реформування включає в себе перепроєктування функцій та повноважень Міністерства, що дозволить вибудувати перспективну систему керівництва Збройними Силами України, орієнтуючись на найкращі практики країн-членів НАТО [68, с. 83].

Згідно з положеннями ст. 17 Конституції України, захист суверенітету, територіальної цілісності, економічної та інформаційної безпеки є одними з найважливіших функцій держави, що є спільною справою всього українського народу [26]. Ці функції забезпечують стабільність і розвиток країни в умовах можливих зовнішніх і внутрішніх загроз. Для реалізації цих завдань важливим є належне координаційне управління на всіх рівнях державної влади.

Ст. ст. 107 та 114 Конституції України визначають роль Міністерства оборони України в системі національної безпеки і оборони [26]. Міністр оборони України є членом Ради національної безпеки і оборони, що є ключовим органом для формування та координації державної політики в сфері безпеки та оборони. Рада національної безпеки і оборони України під головуванням Президента України сприяє розробці та реалізації стратегічних рішень, які стосуються національної безпеки та обороноздатності держави.

М. Садовський наголошує, що Міністр оборони України, як член Кабінету Міністрів України, має важливу роль у формуванні урядової політики щодо забезпечення оборони та безпеки. Кабінет Міністрів України, в свою чергу, відповідає за організацію та управління економічними і ресурсними аспектами національної оборони. Міністр оборони призначається Верховною Радою України за поданням Президента України, що підкреслює важливість співпраці між гілками влади для забезпечення національної безпеки [63, с. 348].

Основні повноваження Міністерства оборони України, що сприяють підтримці Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, регламентуються в Положенні про Міністерство оборони України. Серед ключових функцій Міністерства оборони в цьому контексті є наступні:

1. Забезпечення готовності Збройних Сил України: Міністерство оборони відповідає за забезпечення боєздатності Збройних Сил України, їх постійну готовність до виконання завдань у разі необхідності, що регламентує планування, підготовку та проведення навчань, а також підготовку військових частин для виконання завдань за командою Президента.

2. Мобілізація та комплектування – Міністерство оборони здійснює організацію мобілізації, комплектування військових частин та їх підготовку до оборони, що є важливою частиною виконання наказів Президента в умовах надзвичайних ситуацій чи воєнного стану.

3. Управління військовими силами – Міністерство здійснює управління Збройними Силами України, організовує їх розгортання, операції, а також взаємодію з іншими силовими структурами країни під керівництвом Президента як Верховного Головнокомандувача.

4. Забезпечення оборонного потенціалу – Міністерство здійснює планування і реалізацію заходів щодо накопичення озброєння, військової техніки та інших ресурсів, що необхідні для підтримки обороноздатності держави, що включає проведення закупівель, організацію науково-технічного забезпечення та удосконалення озброєння.

5. Розробка оборонної стратегії – Міністерство оборони бере участь у розробці та реалізації національної оборонної стратегії, яка затверджується Президентом, що включає аналіз військово-політичної ситуації та підготовку рекомендацій щодо оперативного планування.

6. Реалізація воєнного стану – Міністерство оборони відіграє ключову роль у забезпеченні виконання заходів під час оголошення воєнного стану, що передбачає реалізацію всіх необхідних заходів для підтримки життєдіяльності держави в умовах війни, а також забезпечення безпеки державних інститутів.

7. Звітність перед Президентом – Міністерство оборони регулярно доповідає Президентові України про стан обороноздатності Збройних Сил, готовність до виконання завдань, а також про виконання державних оборонних замовлень і планів мобілізації [50].

Взаємодія Президента як Верховного Головнокомандувача Збройними Силами та Міністерства оборони базується на чітко визначених ролях, що дозволяє ефективно управляти обороною держави, забезпечувати її суверенітет та територіальну цілісність, а також реагувати на виклики, пов'язані з безпекою та обороною. Основні аспекти взаємодії наведені в табл. 1.6.

Таблиця 1.6.

Форми взаємодії Президента України та Міністерства оборони України

Засіб взаємодії	Президент України	Міністерство оборони України
Визначення політики в сфері оборони	Головує у Раді національної безпеки і оборони (РНБО), формує основні напрямки політики національної безпеки.	Реалізує політику, затверджену Президентом, через управління Збройними Силами та оборонними ресурсами.
Контроль за обороноздатністю країни	Виконує роль Верховного Головнокомандувача Збройними Силами України, здійснює стратегічне командування в умовах війни.	Забезпечує виконання наказів Президента щодо мобілізації, оборонної підготовки та зміцнення боєздатності Збройних Сил.
Призначення керівництва Міністерства оборони	Призначає Міністра оборони, що є частиною Кабінету Міністрів України.	Міністр оборони є підзвітним Президентові у питаннях оборони та національної безпеки.
Взаємодія під час війни чи воєнного стану	Встановлює воєнний стан, координує оборонну політику держави через РНБО.	Здійснює безпосереднє управління військовими силами, розробляє та реалізує оперативні плани оборони.
Рішення щодо мобілізації та ресурсів	Затверджує рішення щодо загальної мобілізації та використання ресурсів для оборони країни	Організує проведення мобілізації та комплектування Збройних Сил, а також забезпечує необхідними ресурсами.
Звітність та доповіді	Отримує доповіді від Міністерства оборони через РНБО, оцінює стан обороноздатності.	Доповідає Президенту про готовність Збройних Сил та реалізацію оборонної стратегії.
Законодавчі ініціативи	Вносить до Верховної Ради законопроекти щодо національної безпеки та оборони.	Підготовка законопроектів в сфері оборони та організація їх реалізації.

Отже, взаємодія між цими двома органами включає не лише координацію дій у випадках надзвичайних ситуацій, але й систематичне планування оборонної політики, формування оборонних доходів та видатків, управління ресурсами та мобілізацією військ. Міністр оборони є важливою ланкою в системі державного управління, виконуючи рішення Президента і організовуючи діяльність Збройних Сил в рамках національної безпеки.

Висновки до 3 розділу

Ставка Верховного Головнокомандувача є важливим інститутом в механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройними Силами України. Це орган, який забезпечує ефективне стратегічне управління обороною держави, планування та координацію військових операцій у випадку зовнішньої агресії чи інших загроз національній безпеці. Важливим аспектом є те, що Ставка Верховного Головнокомандувача створює можливість для Президента реалізувати свої повноваження щодо стратегічного управління безпекою та обороною в умовах кризових ситуацій, забезпечуючи оперативність і ефективність ухвалених рішень.

Генеральний штаб здійснює планування та організацію бойових дій, розробляє військові стратегії та рекомендації для Президента щодо використання Збройних Сил. У рамках механізму реалізації статусу Верховного Головнокомандувача, Генеральний штаб забезпечує необхідні оперативні рішення, координацію між різними підрозділами та військовими частинами, а також забезпечує підготовку та реагування на надзвичайні ситуації.

Рада національної безпеки і оборони України функціонує як дорадчий орган, що допомагає Президенту у визначенні стратегії та основних напрямків національної безпеки, включаючи оборону, боротьбу з тероризмом, кібербезпеку та інші аспекти, що стосуються захисту держави. Однією з

основних функцій Ради національної безпеки і оборони України є розробка рекомендацій та стратегічних рішень, які необхідні для ухвалення Верховним Головнокомандувачем, зокрема у разі загрози національній безпеці або необхідності застосування Збройних Сил. Рада аналізує ситуацію в країні та за її межами, допомагаючи Президенту визначити найефективніші способи реагування на зовнішні та внутрішні загрози.

Кабінет Міністрів України бере участь у реалізації оборонної політики через забезпечення фінансування Збройних Сил України, ухвалення законодавчих ініціатив в області оборони та безпеки, а також через координацію роботи між різними державними органами для забезпечення стабільного функціонування національної системи оборони. Міністерство оборони, підзвітне Кабінету Міністрів, забезпечує виконання урядових рішень, а також взаємодіє з іншими державними органами для підготовки та підтримки національної оборони. Також Міністерство оборони України здійснює безпосереднє управління Збройними Силами, реалізуючи рішення, визначені Президентом як Верховним Головнокомандувачем.

ВИСНОВКИ

1. Історичні витоки статусу президента як верховного головнокомандувача збройних сил країни коріняться в розвитку інституту верховної влади, який поєднує цивільне та військове керівництво. Ще в монархічних державах верховний правитель традиційно мав функцію керівництва збройними силами, оскільки безпосередньо уособлював державу та її суверенітет. З утвердженням республіканської форми правління ця традиція була адаптована до нових політичних умов, закріплюючи за главою держави роль верховного головнокомандувача.

Значну роль у формуванні цього статусу відіграли конституційні процеси, зокрема у США та Франції, де президент отримав не лише функції виконавчої влади, але й військове керівництво, що було реакцією на необхідність чіткої координації оборонної політики. Американська Конституція 1787 року закріпила за президентом статус верховного головнокомандувача як ключовий елемент поділу влади між цивільною та військовою сферами.

У XX столітті, зростання ролі виконавчої влади та необхідність швидкого ухвалення військово-політичних рішень лише посилили значущість цього статусу. Водночас демократичні механізми контролю, зокрема участь парламентів у питаннях військових дій, а також розвиток системи колективної безпеки (НАТО, ООН) сприяли певному обмеженню одноосібних повноважень президента у військовій сфері. У сучасних конституційних моделях статус верховного головнокомандувача залишається важливим атрибутом президентської влади

2. Статус глави держави та статус верховного головнокомандувача збройних сил країни є взаємопов'язаними інститутами, що відображають баланс політичної та військової влади в державі. Взаємозв'язок між цими статусами також проявляється у питаннях оборонної політики, воєнного стану, мобілізації та використання збройних сил. У демократичних державах

важливим елементом є система стримувань і противаг, що обмежує одноосібні рішення глави держави у військовій сфері, передбачаючи парламентський контроль та колективне ухвалення рішень у питаннях війни і миру.

3. Форма правління безпосередньо впливає на особливості реалізації статусу верховного головнокомандувача збройних сил країни, визначаючи механізми ухвалення військово-політичних рішень, розподіл владних повноважень та рівень цивільного контролю над армією. У президентських республіках, таких як США, верховне головнокомандування зосереджується в руках президента, який має широкі повноваження щодо військового управління. У парламентських республіках статус верховного головнокомандувача зазвичай має номінальний характер і належить главі держави (президенту або монарху), тоді як фактичне керівництво збройними силами здійснює уряд або відповідні міністерства. Такий підхід характерний для Німеччини, Італії та інших держав, де військова політика формується колективно і проходить через парламентські процедури. Авторитарні та тоталітарні режими, незалежно від офіційної форми правління, часто характеризуються концентрацією військових повноважень у руках глави держави, що може призводити до надмірної мілітаризації політичної системи. У таких умовах президент або інший керівник може одноосібно ухвалювати рішення про застосування армії без належного демократичного контролю.

4. Функція гарантування Президентом України державного суверенітету та територіальної цілісності є однією з ключових конституційних функцій глави держави, що випливає з його статусу як гаранта державного суверенітету, незалежності, національної безпеки та правопорядку. У контексті сучасних викликів, зокрема російської агресії проти України, ця функція набула особливого значення, адже Президент координує заходи із забезпечення обороноздатності країни, приймає рішення про введення воєнного стану, організовує стратегічне планування військових операцій та взаємодію з міжнародними партнерами щодо військової допомоги.

Функція гарантування суверенітету також передбачає забезпечення внутрішньої стабільності, недопущення сепаратистських та підривних дій, зміцнення національної єдності та інформаційної безпеки. Важливим аспектом реалізації цієї функції є консолідація державних інституцій, реформування сектору безпеки та оборони, а також підтримка громадянського суспільства у питаннях національної безпеки.

5. Функція верховного керівництва Президентом України Збройними Силами України є ключовим елементом його конституційного статусу як Верховного Головнокомандувача. Вона спрямована на забезпечення обороноздатності держави, організацію національної безпеки та ефективне застосування військової сили у разі загроз суверенітету й територіальній цілісності України.

Особливого значення ця функція набула в умовах збройної агресії російської федерації, коли Президент координує оборонні дії, ухвалює рішення про застосування Збройних Сил, визначає напрямки розвитку військового потенціалу та міжнародного військового співробітництва. Важливим аспектом функції верховного керівництва є забезпечення ефективного цивільного контролю над армією, що відповідає демократичним стандартам управління військовою сферою. Президент не втручається в оперативне командування, що належить військовому керівництву, проте визначає стратегічні пріоритети та політику розвитку сектору безпеки й оборони.

6. Система повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України є складним механізмом, що поєднує стратегічне військове керівництво, оборонне планування, національну безпеку та міжнародну військову співпрацю. Вона ґрунтується на Конституції України, законах про національну безпеку та оборону, а також міжнародних зобов'язаннях держави у сфері безпеки.

До ключових повноважень Президента у цій сфері належить визначення основ державної політики у військовій галузі, затвердження стратегічних

документів, таких як Воєнна доктрина та Стратегія національної безпеки, а також призначення на вищі військові посади, включно з начальником Генерального штабу та командувачами видів військ. Особливе місце у системі повноважень займає право ухвалювати рішення про мобілізацію, введення воєнного стану та застосування Збройних Сил для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності.

7. Ставка Верховного Головнокомандувача є важливим органом у механізмі реалізації статусу Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Вона виконує функції стратегічного управління обороною держави, координації військових операцій, мобілізаційних заходів та ухвалення ключових рішень у сфері національної безпеки. Очолюючи Ставку, Президент забезпечує єдність командування, взаємодію між військовим керівництвом, урядом та правоохоронними структурами, що дає змогу ефективно реагувати на загрози суверенітету та територіальній цілісності держави.

8. Президент України як Верховний Головнокомандувач здійснює керівництво Збройними Силами через Генеральний штаб, призначаючи його начальника, визначаючи основні напрями розвитку військової організації держави, затверджуючи воєнну доктрину та контролюючи виконання оборонних завдань. Генеральний штаб, у свою чергу, забезпечує реалізацію стратегічних рішень, підготовку оперативних планів, бойову готовність армії та її технічне оснащення відповідно до сучасних вимог. Особливого значення діяльність Генерального штабу набуває у воєнний час, коли необхідно швидко ухвалювати рішення щодо ведення бойових дій, розгортання військ, організації оборони та контрнаступальних операцій. Він є центром планування та координації військових операцій, що дозволяє забезпечити ефективне застосування Збройних Сил

9. Рада національної безпеки і оборони виконує функції стратегічного планування, координації діяльності силових структур і ухвалення рішень у сфері національної безпеки та оборони. Очолюючи Раду національної безпеки

і оборони України, Президент України забезпечує єдність державної політики у сфері оборони, формує пріоритети безпекового розвитку країни та здійснює контроль за їх реалізацією. Рада національної безпеки і оборони України є важливим інструментом оперативного реагування на внутрішні та зовнішні загрози, визначення політики у сфері військової безпеки, контррозвідки, боротьби з тероризмом і кіберзагрозами. У її складі представлені ключові посадові особи держави, включаючи Прем'єр-міністра, міністра оборони, начальника Генерального штабу, керівників силових відомств та інших структур, що забезпечує колегіальність у виробленні стратегічних рішень.

10. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади здійснює державне управління у сфері оборони та національної безпеки, забезпечуючи реалізацію законів, указів Президента та рішень Ради національної безпеки і оборони. Він відповідає за фінансування Збройних Сил України, організацію мобілізаційної підготовки, виконання оборонного бюджету, розвиток оборонно-промислового комплексу та міжнародну військову співпрацю. Прем'єр-міністр України координує роботу уряду в цій сфері, а Міністерство фінансів та інші міністерства забезпечують належне матеріально-технічне оснащення армії.

Міністерство оборони України є центральним органом виконавчої влади, що відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері оборони. Воно здійснює організаційне забезпечення діяльності Збройних Сил, їхнє матеріально-технічне забезпечення, кадрову політику та впровадження стандартів НАТО у військовому управлінні. Міністр оборони, призначений Президентом за погодженням Верховної Ради, координує взаємодію між цивільною та військовою владою, забезпечуючи ефективне використання оборонних ресурсів та виконання рішень Верховного Головнокомандувача.

11. Однією з основних проблем є необхідність удосконалення системи координації між різними державними органами в умовах воєнного часу. Проблеми, пов'язані з бюрократичними затримками, недостатньою ефективністю міжвідомчої взаємодії та незадовільним фінансуванням, можуть

обмежувати оперативність ухвалення рішень та забезпечення безпеки. Крім того, значна увага повинна бути приділена розвитку законодавчої та нормативно-правової бази, яка регулює повноваження Президента як Верховного Головнокомандувача. Необхідно чітко визначити межі його повноважень, покращити механізми цивільного контролю над військовими структурами, зокрема через інститути демократичного управління. Важливим також є питання реформування оборонного сектору, впровадження новітніх технологій у військову сферу та інтеграція Збройних Сил України у міжнародні системи безпеки.

Один із шляхів вдосконалення статусу Президента полягає у посиленні його роль у стратегічному плануванні, зокрема через Раду національної безпеки і оборони, що дозволяє оперативно реагувати на зміни в міжнародній ситуації. Також важливим є розвиток механізмів співпраці з міжнародними партнерами, що дозволить отримати доступ до новітнього озброєння, техніки та науково-технічних розробок, а також зміцнити колективну безпеку через НАТО та інші міжнародні організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. 3-тє вид. . Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
2. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ : Талком, 2017. 576 с.
3. Бакумов О. Президент України в системі гарантування юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск. Т. 2. 2019. С. 18-24.
4. Баріловська Т.А. Зовнішні функції Президента України в контексті забезпечення безпеки держави. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 402-405.
5. Бекешкіна, І. «Поки ми живі...» / ред кол. : С. Барбелюк та ін. К.: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва: «Стилос», 2022. 254 с.
6. Бережной С.М. Система суб'єктів захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 149-156.
7. Взаємодія Збройних сил України з громадянським суспільством: довідник / Кравченко Л.О., Нікітюк Т.А., Лукічов В.Л., Арнаутова В.В. ; за заг. ред. Л.О. Кравченко. Київ, 2021. 48 с.
8. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. Наук. пр. Київ: НІСД, 2016. 527 с.
9. Гбур З.В., Галушкіна Л.В., Акімов О.О. Кабінет Міністрів України: повноваження, функції та відповідальність. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 5. URL. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/5.pdf
10. Глагович М.В., Діденко Н. Г. Повноваження Кабінету Міністрів України, функції та відповідальність. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 7. С. 91-95.

11. Головка О. Місце та роль інституту Президента України в системі державного управління національною безпекою країни. URL: <file:///C:/Users/vitao/Downloads/18990-Article%20Text-42879-2-10-20231119.pdf>
12. Гончаренко Г.А. Компетенція Кабінету Міністрів України в управлінні сектору безпеки: адміністративно-правове регулювання. *Держава та регіони*. 2020. № 2 (68). С. 77-81.
13. Дашковська А. В. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Ради національної безпеки і оборони України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 698-700.
14. Джураєва О.О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 25-28.
15. Доронін І. Контрольні повноваження Президента України у сфері національної безпеки: контрольні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 95-100.
16. Жук Т.І. Система суб'єктів сектору безпеки України. *Юридичні науки*. 2020. № 5(107). С. 106-112.
17. Кисильова К.В. Організаційно-правова основа діяльності Ради національної безпеки і оборони України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2017. С. 97-100. URL. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/29.pdf
18. Кобко Є.В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2023. 400 с.
19. Ковальчук А. Ю. Місце Ради національної безпеки і оборони України у механізмі забезпечення національної безпеки. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 48. С. 84-88.

20. Ковтун В.І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: монографія. М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків : Фактор. 2015. 216 с.
21. Конституції країн світу: Конституція Болгарії, Республіка Болгарія, Румунія, Угорщина, Республіка Хорватія. Київ: ОВК, 2021. С. 17-67.
22. Конституції країн світу: Конституція Грецької Республіки, Конституція Республіки Кіпр, Конституція Турецької Республіки / О. В. Коротюк, О. В. Лавринович / Переклад А. О. Воїнова, Д. В. Каєвич. Київ : ОВК, 2021. 404 с.
23. Конституції країн світу: Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Республіка Польща / О. В. Коротюк, О. В. Лавринович. Київ: ОВК, 2021. 232 с.
24. Конституції країн світу: Республіка Сербія, Республіка Косово, Республіка Албанія, Чорногорія / О. В. Коротюк, О. В. Лавринович / Переклад А. О. Воїнова. Київ ОВК, 2022. 324 с.
25. Конституція США. Стаття 2. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript>
26. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
27. Коропатнік І.М., Остапенко А.І. Нормативно-правове закріплення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних сил України: сучасний стан та перспективи. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 1(74). С. 100-109.
28. Кравцова З.С. Класифікація гарантій здійснення державної влади в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. № 1. С. 81-86.
29. Кравченко В. Форми правління у світі: порівняльний аналіз. Київ: *Юрінком Інтер*. 2015. С. 67-75.
30. Кулик Ю. Місце та роль інституту президентства в політичній системі суспільства. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/279>

31. Ларін С. Теоретичні аспекти дослідження категорії «національна цінність» як складової системи забезпечення національної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. №. 4. С. 26-30.
32. Лобко М.М, Устименко О.В., Хлонь С.Е. Аналіз основ стратегічного керівництва Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2017. № 3-4. С. 102-127.
33. Марущак М.О., Бабич Д.С. Теоретико-правове дослідження поняття та сутності державного суверенітету. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3-4 (61). С 74-79.
34. Мельник С.М. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2019. № 4. С. 141-145.
35. Міжнародний інститут стратегічних досліджень. Стратегічна переорієнтація України на Захід як ключовий чинник безпеки Центральної Європи. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/strategichna-pereoriyentatsiya-ukrayiny-na-zakhid-yak-klyuchovyy-chynnyk-zabezpechennya>
36. Нестеренко О.В. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки та оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 33-39.
37. Омелько І.І. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 166-170. URL. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290548/284148>
38. Остапенко А.І. Місце Верховного Головнокомандувача у системі повноважень Президента: зарубіжний і національний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 79-82.
39. Остапенко О. Г., Сергієнко В.В. Конституційне право України : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 260 с.
40. Пархоменко С.П. Реалізація Президентом України функції гаранта державного суверенітету і територіальної цілісності України у перші дні широкомасштабної російської військової агресії (24.02.-28.02.2022). *Наукові*

праці Міжрегіональної академії управління персоналом. 2022. № 2 (62). С. 112-118.

41. Пашинський В. Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика: дис. Канд. ... юрид. наук.: 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2020. 520 с.

42. Пашинський В.Й. Збройні сили України в системі забезпечення оборони держави. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2018. № 4. С. 102-105.

43. Пашинський В.Й. Повноваження Президента України у сфері оборони держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Том 2. № 6. С. 59-63.

44. Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 25 квітня 2016 року № 171/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/171/2016#Text>

45. Повноваження Президента як головнокомандувача / Офіційний сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v>

46. Пономарьов С. П. Адміністративно-правові повноваження Президента України як суб'єкта забезпечення національної безпеки й оборони. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 34-40.

47. Проблеми регіональної історії України: *Матеріали XII Всеукраїнської наукової конференції молодих істориків*. Редкол.: к.і.н., доц. Л. Цибуленко (голова), к.і.н., доц. Н. Кузовова (відп. ред.) та ін. Випуск 4. Херсон, ПП Вишемирський В., 2016. Ч. 1. 106 с.

48. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку: Закон України від 30 березня 2021 року № 1357-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-20#Text>

49. Про затвердження Доктрини територіальної оборони: Указ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 04 січня 2022р. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2022/1_nm.pdf

50. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>

51. Про Збройні сили України: Закон України від 06 грудня 1991 року № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 9. Ст.108.

52. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 13. Ст.222.

53. Про національну безпеку України: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

54. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

55. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>

56. Про Положення про Генеральний штаб Збройних сил України: Указ Президента України від 30 січня 2019 року № 30. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text>

57. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 21 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст.250.

58. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05 березня 1998 року № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 35. Ст.237

59. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України Про Ставку Верховного Головнокомандувача: Указ Президента України від 10 листопада 2017 року № 313/2017. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313/2017#doc_info

60. Про Склад Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 29 березня 2024 року № 193/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193/2024#Text>

61. Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 72/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2022#doc_info

62. Прохоренко М.М. Статус головнокомандувача збройних сил України: теоретико-правовий аспект: *III Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: Матеріали форуму* (14-15 травня 2020 р.)Том 1. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 57-59.

63. Садовський М.В. Посада Міністра оборони України та його правовий статус. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 347-350.

64. 66. Ситник Г. П., Орел М.Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.

65. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. 4-те вид. Київ: Алерта, 2021. 528 с.

66. Сокуренко В.В. Характеристика системи Збройних сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 15. С. 74-76.

67. Сокуренко О.А. Суб'єкти сектору безпеки та оборони, які реалізують державну та національну безпеку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 475-477.

68. Стецюк С.П. Місце Міністерства оборони України в системі центральних органів виконавчої влади. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 83-89.

69. Ступак Д.М. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану: дис. канд. доктора філософ.: 081 Право. Київ, 2024. 230 с.

70. Тична, Б.М. Адміністративно-правовий статус збройних сил України як суб'єкта інформаційної діяльності: дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07. Київ: ЗУНУ, 2021. 241 с.

71. Топольніцький В.В., Остапенко А.І. Особливості регулювання військових правовідносин в умовах особливого періоду, воєнного стану та в бойовій обстановці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 231-235.

72. Топольніцький В. В. Повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України у здійсненні воєнного керівництва обороною держави. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття*: у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 345-349.

73. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія. О. Бойко. Житомир : Вид. О. Євенок, 2020. 667 с.

74. Цивільний контроль за армією — яким він має бути під час війни 2023. URL: https://zn.ua/ukr/war/chomu-ukrajini-dlja-peremohi-potriben-tsivilnij-kontrol-nad-armijeju.html?utm_source=chatgpt.com

75. Official Site of NATO. Military-Civil Relations in Member States. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm

76. Wilson, A. **Ukraine Crisis: What It Means for the West**. *Yale University Press*, 2014. P. 123-145. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/abs/ukraine-crisis-what-it-means-for-the-west-by-andrew-wilson-new-haven-connecticut-yale-university-press-2014-ix-236-pages-1700-paperback-isbn-9780300211597/599128D38D8F0D8873DD52CDC1EEBE32>